

Історичний часопис
з богемістики і словакістики

**СЛОВАКИ, ЧЕХИ
Й УКРАЇНЦІ
В КОНТЕКСТІ
ІСТОРІЇ ТА
КУЛЬТУРИ**

випуск 9

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ЦЕНТР ІСТОРИЧНИХ СТУДІЙ З БОГЕМІСТИКИ І СЛОВАКІСТИКИ
КОМІСІЯ ІСТОРИКІВ УКРАЇНИ І СЛОВАЧЧИНИ

ІСТОРИЧНИЙ ЧАСОПИС
З БОГЕМІСТИКИ І СЛОВАКІСТИКИ

Випуск 9

СЛОВАКИ, ЧЕХИ Й УКРАЇНЦІ В КОНТЕКСТІ
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Ужгород
Видавництво «РІК-У» 2023

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA A VEDY UKRAJINY
ŠTÁTNA VYSOKÁ ŠKOLA UŽHORODSKÁ NÁRODNÁ UNIVERZITA
FAKULTA HISTÓRIE A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
CENTRUM HISTORICKÝCH ŠTÚDIÍ Z BOHEMISTIKY A SLOVAKISTIKY
KOMISIA HISTORIKOV UKRAJINY A SLOVENSKA

HISTORICKÝ ČASOPIS
Z BOHEMISTIKY A SLOVAKISTIKY

Číslo 9

SLOVÁCI, ČEŠI A UKRAJINCI V KONTEXTE
HISTÓRIE A KULTÚRY

Užhorod
Vydavateľstvo "RIK-U" 2023

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A VĚDY UKRAJINY
STÁTNI VYSOKÁ ŠKOLA UŽHORODSKÁ NÁRODNÍ UNIVERZITA
FAKULTA HISTORIE A MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
CENTRUM HISTORICKÝCH STUDIÍ Z BOHEMISTIKY A SLOVAKISTIKY
KOMISE HISTORIKŮ UKRAJINY A SLOVENSKA

HISTORICKÝ ČASOPIS
Z BOHEMISTIKY A SLOVAKISTIKY

Ročník 9

SLOVÁCI, ČEŠI A UKRAJINCI V KONTEXTU
HISTORIE A KULTURY

Užhorod
Nakladatelství "RIK-U" 2023

Редакційна колегія:

Ліхтей Ігор Михайлович, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний редактор, Ужгород); **Боряк Геннадій Володимирович**, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАН України (Київ); **Віднянський Степан Васильович**, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАН України (Київ); **Вегеш Микола Миколайович**, доктор історичних наук, професор (Ужгород); **Вовканич Іван Іванович**, доктор історичних наук, професор (Ужгород); **Harbulová Ľubica**, doc., PhD, CSc. (Prešov, Slovenská republika); **Derfiňák Patrik**, doc., PaedDr, PhD. (Prešov, Slovenská republika); **Domenová Marcela**, doc., Mgr. PhD. (Prešov, Slovenská republika); **Doubek Vratislav**, prof., Ph.D. (Praha, Česká republika); **Gajdoš Marian**, CSc., PaedDr. (Košice, Slovenská republika); **Kónya Peter**, Dr. h. c. prof. PhD, PhD. (Prešov, Slovenská republika); **Товтун Яна Іванівна**, кандидат історичних наук, доцент (Ужгород); **Švorc Peter**, prof., PhD, CSc. (Prešov, Slovenská republika); **Šmigel Michal**, prof., PhD, PhD. (Banská Bystrica, Slovenská republika); **Шніцер Ігор Омелянович**, кандидат історичних наук, доцент (Ужгород).

Упорядник: І.М.Ліхтей

Рецензенти:

Проценко Ігор – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології, етнології та культурології Ужгородського національного університету.

Федака Сергій – доктор історичних наук, професор, професор кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби Ужгородського національного університету.

*Рекомендовано до друку на засіданні
Вченої ради факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ
"УжНУ" (протокол №6 від 30 червня 2023 р.)*

Матеріали публікуються в авторській редакції.

Автори статей несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, цитат, дат, географічних назв, власних імен та інших відомостей.

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКА	7
НАУКОВІ СТАТТІ	8
<i>АНДРУСЯК Ярослав.</i> РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ЧЕСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ В ДОБУ РЕНЕСАНСУ (СЕР. XV-XVI СТ.) ...	8
<i>БЕРДАР Яна.</i> СЛОВАЦЬКЕ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ: АВТОНОМІЯ ЧИ ЧЕХОСЛОВАКІЗМ?	21
<i>ПЕНЯК Павло.</i> ЗНАХІДКА БРАТІВ ЗАТЛУКАЛІВ: СТАРОДАВНЄ ПИСЬМО ЧИ КАЛЕНДАР?	35
<i>ЛІХТЕЙ Ігор.</i> РОЛЬ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В ЗБЕРЕЖЕННІ КОЛЕКЦІЇ СТАРОЖИТНОСТЕЙ ТИВОДАРА ЛЕГОЦЬКОГО НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ НА ПОЧАТКУ 20-х РОКІВ ХХ СТ.	43
АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ	61
<i>ЛІХТЕЙ Ігор, РАЧКУЛИНЕЦЬ Владислав.</i> ДОПОВІДНА ЗАПИСКА НАЧАЛЬНИКА ПОЛІЦІЇ УЖГОРОДА ПРО ПЕРЕДВИБОРЧУ СИТУАЦІЮ В МІСТІ ВОСЕНИ 1929 РОКУ	61
РЕЦЕНЗІЇ	78
Слово про серію «Між Карпатами і Татрами» (Мар'яна Нейметі)	78
Переклад в центральноевропейському культурному контексті. Madyar Olha, Slivková Ivanna. Preklad v stredoeurópskom kultúrnom kontexte: učebnica s cvičeniami pre ukrajinských študentov. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta, 2021. 222 s. (Тетяна Ліхтей)	88

ХРОНІКА	91
Вшанування в Чехії та Україні 1100 років з дня мученицької смерті св.Людмили (Ігор Ліхтей)	91
Відзначення 100-літнього ювілею з часу заснування монастиря сестер Чину св.Василія Великого (ЧСВВ) на Закарпатті (Ігор Ліхтей)	97
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	103

ВІД УПОРЯДНИКА

Видання дев'ятого випуску “Історичного часопису з богемістики і словакістики” було заплановано на перший квартал 2022 року. Та 24 лютого 2022 р. розпочалося широкомасштабне вторгнення росії в Україну, тож війна внесла свої корективи у видавничі плани. В жорсткій борні з ворогом нам надають допомогу десятки країн, серед яких також Чеська і Словацька республіки. Тож презентоване видання певною мірою є свідченням вдячності словацькому і чеському народам за військову та соціальну підтримку нас, українців, у часи нелегких випробувань, що випали на долю нашої держави.

Основна увага в цьому числі часопису зацентрована на дослідженні актуальних питань з історії Словаччини та Закарпаття ХХ ст., зокрема міжвоєнної доби. У цьому ракурсі підготовлено публікації *Яни Бердар*, *Павла Пеняка*, *Ігоря Ліхтея* та *Владислава Рачкулинця*. Водночас дослідники традиційно проявляють інтерес і до актуальних питань історичної богемістики (період Середньовіччя та раннього Нового часу). Свідченням цього є стаття *Ярослава Андрусяка* про розвиток музичного мистецтва на землях Чеської корони у другій половині XV – XVI ст.

Рецензійний блок збірника подає огляд низки літературних видань, що вийшли в серії «Між Карпатами і Татрами», які проаналізувала член Національної Спілки письменників України, поетка і публіцистка *Мар'яна Нейметі*, а також відгук *Тетяни Ліхтей* на навчальний посібник «Переклад в центральноєвропейському культурному контексті» авторства доцентів Пряшівського університету, науковців Ольги Мадяр та Івонни Сливкової.

У розділі “Хроніка” міститься інформація про вшанування в Чехії та Україні 1100 років з дня мученицької смерті св.Людмили та про відзначення 100-літнього ювілею з часу заснування монастиря сестер Чину св.Василія Великого (ЧСВВ) на Закарпатті.

НАУКОВІ СТАТТІ

УДК 94 (437) «14/15» : 78.035

РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ЧЕСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ В ДОБУ РЕНЕСАНСУ (СЕР. XV–XVI СТ.)

Ярослав АНДРУСЯК (Ужгород, Україна)

Андрусак Ярослав. Розвиток музичного мистецтва у Чеському королівстві в добу Ренесансу (сер. XV–XVI ст.); 11 стор. + 3 ілюстр., кількість бібліографічних джерел 16, мова українська.

***Резюме.** Стаття присвячена розвитку музичного мистецтва у Чеському королівстві в добу Ренесансу. Проторенесансний музичний напрямок проникає на землі Чеської корони вже у першій пол. XV ст. Однак, Гуситські війни пригальмували проникнення цього музичного стилю, що призвело до розвитку гуситської духовної й народної музики. Саме гуситський стиль почав перебирати окремі елементи ренесансної музики. Якщо гуситська пісня базувалася на одноголосному співі (монофонія), то ренесансна музика розвивала вокальне багатоголосся (поліфонію). Центрами музичного мистецтва стали чеські міста. Виникають чеські музичні школи західноєвропейського вокального багатоголосся. Найбільше значення серед музичних композицій того періоду мали мотети та мадригали. Паралельно з духовною мелодією розвивався і світський спів. У XVI ст. при панських дворах зароджуються інструментальні капели органного супроводу. Однак, інструментальна музика на чеських землях відставала від західноєвропейської. Таким чином, ренесансна музика зі своїми особливостями розвивалася на чеських землях з власного культурного середовища.*

***Ключові слова:** спів, пісня, поліфонія, мотет, мадригал, кансіональ, музичне мистецтво, Ренесанс, Криштоф Гаранта, Якоб Гандл-Галлус.*

Незважаючи на увагу вчених до вивчення історії чеських земель питання пов'язані з розвитком музичного мистецтва у Чесь-

кому королівстві в добу Ренесансу залишаються маловивченими або ж цілком випадають із поля зору дослідників. Так, у вітчизняній історіографії відсутні комплексні праці, присвячені даній проблемі. Щодо зарубіжної історичної науки, то в деяких працях та ряді наукових статей висвітлюються окремі аспекти питань пов'язані з особливостями розвитку музичного мистецтва цього періоду.

Серед зарубіжних вчених найбільший вагомим є внесок чеського історика, музикознавця, політика Зденека Неєдли (Zdeněk Nejedlý) [13, 14, 15], який у своїх працях розкриває особливості музичного мистецтва передгуситського, гуситського періодів та доби Ренесансу. Не менш вагомими є праці Б. Грейса (B. Hrejsa) [7] та Й. Їречка (J. Jireček) [8], присвячені формуванню чеських середньовічних канціоналів. Доцільно відзначити узагальнюючі праці та статті з історії Чехії Я. Чехури (J. Čechura) [3], М. Колдінської (M. Koldinská) [10], П. Ворела (P. Vorel) [16], П. Чорнея (P. Čornej) [4], що містять важливу інформацію про розвиток музичного мистецтва доби Ренесансу.

Музична культура чеського народу бере свій початок із сивої давнини. Чеською мовою музичне мистецтво називається «hudba» (гудба), що походить від праслов'янського «густі» (грати).

У добу Ренесансу відбувся розвиток музичного мистецтва. У XIV ст. у Франції та Італії зароджується напрямок – «ars nova» (нове мистецтво). Ренесансна музична культура призвела до розвитку принципу поліфонії (від грец. poly – багато і phone – звук) й досконалішого багатоголосся, однак зі збереженням принципу контрапункту (від лат. punctum contra punctum – крапка проти крапки, тобто нота проти ноти) [2, с. 305].

На чеські землі ці тенденції проникали й поширювалися не завжди з однаковою інтенсивністю. Зауважимо, що перші прояви «ars nova» в Чеському королівстві з'явилися в першій пол. XV ст. ще в передгуситську добу. Однак саме гуситство пригальмувало на півстоліття проникнення проторенесансного музичного стилю. Під впливом гуситської революції отримала розвиток і гуситська музика, що лягла в основу чеської духовної й народної музики. Чеська утраквістична конфесія вкорінилася в стиль духовної музики, що визначило її особливості до кінця XV ст. Ренесансна

музика зіткнулася із стилем чеської народної музики, нехтувати якою було важко. Саме «домашній» стиль почав перебирати окремі елементи західноєвропейського музичного стилю. За часів правління в Чеському королівстві династії Ягеллонів (1471–1526) Прага не була королівською резиденцією і відставала, як центр музичної столиці на відміну від Парижу, Відня, Буди.

Із приходом до влади Фердинанда I Габсбурга (1526–1564) і його сина Фердинанда Тірольського (1564–1595) у Празі виникла постійна придворна капела, яка запровадила новий музичний стиль. Зароджується тенденція розвитку нового музичного стилю в містах, а гуситський «старий» музичний стиль міцно тримався в селах. Із перенесенням королівської резиденції у Прагу за правління Рудольфа II (1576–1612) виникли передумови для перетворення Праги в культурний центр пізнього Ренесансу [3, с. 451-452]. Сам Рудольф II не любив музику, але саме за його правління новий стиль отримав шанс завдяки його впровадженню іноземною придворною свитою. Так, капельмейстером придворної капели з 1576 р. став Філіпп де Монте – представник франко-фламандської поліфонічної школи. Справа в тому, що Рудольф II виховувався при іспанському дворі й був, відповідно, знайомий із усіма тонкощами ренесансної культури. Внаслідок контактів королівських представництв, цей напрямок поширився і в Чехії. Ці тенденції перехопили провідні чеські роди (пани і шляхта), при чиїх дворах у Богемії й Моравії протягом другої пол. XVI ст. виникають капели (до прикладу, капела панів з Рожемберка). Зауважимо, що складніше було з італійським музичним стилем, який отримав розвиток на чеських землях лише в добу Бароко. Таким чином, духовний гуситський спів аж до подій Білої Гори (1618 р.) продовжили розвивати утравквістична церква та секти на зразок «Громади чеських братів» (братчики). Також духовний спів виявляв політичний характер, оскільки кожний з'їзд станів починався не лише молитвою, але й духовними піснями патріотичного місту [3, с. 454-455].

Звичайно, центрами розвитку музики були міста. При католицьких й утравквістичних церквах виникали літературні братства, що сприяло появі церковних капел. Під керівництвом ама-

торських капеланів відбувалося удосконалення співу не лише модального, але й поліфонічного. Зауважимо, що при католицькій церкві пісні звучали на латині, в утравквістичній – на чеській, а в лютеранських церквах – на німецькій мовах. Братства лише поширювали пісні, зрідка з'являлися амбіційні особистості, які намагалися творити музичне мистецтво [4, с. 251-252].

Велика заслуга братств у тому, що вони створювали так звані «кансіонали» (лат. *cantio* – пісня) – збірники духовних пісень для молитви і богослужіння [12, с. 1899–1916]. Першим таким рукописним збірником був Їстебніцький кансіональ, виданий близько 1430 р. Їх унікальність полягає в тому, що, окрім пісень, вони були чудово оздоблені чеськими книжними майстрами. В окремих збірниках знаходимо музику західноєвропейського поліфонічного стилю [3, с. 456]. Поширення на чеських землях у першій пол. XVI ст. книгодрукарства посприяло розвитку і появі друкованих кансіоналів. Відомими збірками пісень є Колінський (1517 р.) та Гавлічків Бродський (1530 р.) кансіонали. Їх виготовляли провідні чеські друкарні Мелантріх, Велеславін, Ян Черней-Нігрін та інші. У них знаходимо до ста духовних пісень. Велику роль у видавничому процесі зіграла «Громада чеських братів», яка видала 500 збірок. Чеські кансіонали користувалися популярністю й за межами Чеського королівства. Найвідомішим став Шамотулський кансіональ 1561 р. виданий у м. Шамотуль (Польща), (повна назва «Пісні про хвалу Божественному»), (Додаток А), що містить 735 пісень, поділених на 3 розділи, і з яких 450 мають мелодії в хоровій і мензуральній нотації. Ян Благослав (1523–1571) – священник і педагог, уклав більше п'ятдесят текстів пісень і особистих мелодій збірника. Іншими укладачами були Адам Штурм із Граніц та Ян Черней-Нігрін. Учні Яна Благослава доповнили пізніші видання своїми піснями. Ян Благослав став автором трактату «Музика» 1558 р., у якому виклав основні правила композиції музикальних творів, надаючи постанови співцям і поетам. Його діяльність мала вплив не лише на утравквістичну, але й на німецьку та польську духовну музику. Членом «Громади чеських братів» був найвидатніший композитор доби Ренесансу словацького походження – Ян Сілван, що видав у 1571 р. кансіо-

наль «Нові пісні». У зв'язку з цим католицька церква в Чехії часто вдавалася до мелодій протестантського стилю, переробляючи їх на свій лад, що призвело до поширення форм ренесансної поліфонії, а єзуїтські школи викладали вокал по мелодіях провідних європейських музикантів [3, с. 457; 11, с. 81-82; 5, с. 363-379; 7 с. 15-27; 8 с. 25-31, 96; 1, с. 252].

Найтісніші контакти склалися між чеськими й німецькими протестантськими музикантами. Лютеранська церква черпала пісні й мелодії з утравквістичних кансіоналів. Зауважимо, що цей вплив не був одностороннім, лютеранська музика впливала й на чеські пісні. Наслідком цього стало видання в 1544 р. кансіоналя в Нюрнберзі за редакцією священника Яна Рога з Домажліце. У 1566 р. він був перевиданий з доповненнями і став німецьким зразком чеського Шамотульського кансіоналя.

У тісному контакті з міськими літературними братствами виникають чеські музикальні школи західноєвропейського вокального «багатоспіву». У своїх музичних працях голландську поліфонію запроваджували Якуб Маршалек, Ондřej Хрісобонос Євічскі, Ян Скржіван Клатовський, Павло Їстебніцький, Ян Кнофел. До найвидатніших чеських музикантів цього напрямку належали Їржі Ріхновський із Ріхнова та Ян Троян Турновський [3, с. 458].

Провідним чеським музикантом доби Ренесансу став Криштоф Гаранта з Полжіц та Бездружіц (1564–1621), (Додаток Б). Він був мандрівником, відвідав багато країн Європи, побував у Єрусалимі й залишив подорожні записи. Йому вдалося ознайомитися з голландським і венеціанським стилями поліфонії. Його музика відносно консервативна. У своїх композиціях він вже використовував прийом кантус фірмус (лат. *cantus firmus* – заданий, буквально «твердий», наспів) – задана мелодія в одному з голосів (найчастіше в тенорі) поліфонічної композиції, на основі якої формувалося багатоголосся). До наших днів збереглися лише сім його композицій (переважно духовні вокальні пісні), інші, ймовірно, були загублені. Однією з перших композицій, що дійшла до нас, стала жартівлива меса «*Qui confidunt in Domino*» (Ті, хто довіряє Господу) 1598 р. на 125 псалом, що була написана в Єрусалимі. Вона збереглася в його подорожніх записах. Складена для

двох сопрано, двох тенорів, альту і басу (шестиголосне мотето (фр. motet від mot – слово) – вокальний багатоголосний твір поліфонічного складу)). Можемо припустити, що це був не перший його твір такого жанру. Наступною композицією стало п'ятиголосне мотето «Maria Kron, die Engel schon» (Марія Крон, ангели це роблять) 1604 р. зі збірки «Rosetum Marianum» (Роза Марії), що була видана у м. Ділінгем. Вершиною його творчості стала композиція 1610 р. заснована на мадригалі Маренціо (італ. madrigale, від лат. matricale – пісня рідною мовою – світський літературний та музично-поетичний пісенний жанр епохи Відродження, невеличкий вірш на любовну тему) – «Missa quinis vocibus super Dolorosi martir» (Меса на п'ять голосів Болісний мученик). Її могли використовувати й католики, і протестанти, що було її особливістю, оскільки він писав її як католик, а, перейшовши в чашництво, пристосував до утравістичної літургії. Також відомою піснею є «Дай тобі, пане Боже, щастя», що виконувалася на весіллях та святах. Окрім композиторської діяльності, Криштоф Гарант був чудовим музикантом і співаком. У 1620 р. він був страчений за участь у становому повстанні [10, с. 324–326; 16, с. 379].

В останній чверті XVI ст. на Моравії та Богемії творив композитор словенського походження Якоб Гандл-Галлус (1550–1591), (Додаток В). Його справжнє ім'я Якоб Петелін Крайскі. У 1574–1575 рр. був співаком у Віденській придворній капелі, з 1580 р. – керівником хору у єпископа Оломоуцького, а з 1585 р. – капельмейстером і органістом собору св. Яна в Празі. Композицією почав займатися близько 1575 р. Він був майстром як гомофонного, так і поліфонічного стилю. У своїх творах поєднував поліфонічний стиль франко-фламандської школи пізнього Ренесансу зі стилем венеціанської школи рубежу XVI і XVII ст. Був представником течії контрреформації в чеській музиці. У деяких з них проявляється зв'язок зі словенською народною піснею. Також він є автором як сакральної, так і світської музики та пародійних мес.

Найбільше значення серед його музичних творів мають мотети. Найвідоміший збірник пісень протягом 1586–1590 рр. видав у Празі – «Orus musicum harmoniarum» (Гармонія музики), що містить 374 мотети для семи- і восьмиголосної меси (4-24

голоси). Широку популярність мали мадригали Я. Галлуса. Вважається плідним композитором, перу якого належать понад 500 композицій, у тому числі й хорових творів. Творчість Я. Галлуса відіграла важливу роль у становленні музичної культури епохи Відродження [3, с. 460].

Паралельно з духовним співом розвивався й народний спів. Його коріння сягають межі XV–XVI ст. У духовних канціоналах відомі нотації світських мелодій. Народна мелодія проникала в утраквістичні та сектантські релігійні збірники чим вливала на духовну мелодію. Народне коріння мала й політична пісня, у якій звучали патріотичні мотиви. До них можна додати латинську гуманістичну пісню, що відтворювалася при дворах та колах учених (університетах). Її розвивали магістри Матоуш Коллін із Хортержінь, Томаш Мітіс із Лімуз, Вавржінець Нудожерки та інші.

У цьому напрямку можемо виділити самостійну творчість Яна Кампанус із Воднян – композитор, письменник, ректор Карлового університету в Празі. Кампанус писав переважно латиною, іноді грецькою або чеською мовами. Його вірші написані елегантним дистихом (грец. – журлива пісня та двовірш – строфа, сформована на основі речитативної лірики, поширена в античній поезії). Він був визнаний не лише в Чехії, а й у всій Європі [10, с. 132–134; 6 с. 60].

У XVI ст. відбулося пожвавлення інструментальної музики, яка розвивалася при шляхетських і панських дворах. Зароджуються інструментальні капели, які супроводжували вокальний спів. Використовували струнні музикальні інструменти. Одним із перших на ринку у другій пол. XVI ст. з'явився орган. Церковні піснеспіви супроводжувалися органом. Найвідоміший орган знаходиться в Соборі Св. Віта у Празі. Вважається, що інструментальна музика на чеських землях відставала до другої пол. XVII ст., до цього часу домінував вокальний спів [3, с. 461]. Саме в добу Ренесансу на чеських землях з'являється вислів: «Що чех, то музикант», оскільки музика відіграла важливу роль у духовному і світському житті чеського суспільства [4, с. 252].

Таким чином, перші прояви ренесансного музичного напрямку «агс пова» на землях Чеської корони з'явилися в першій пол.

XV ст. Гуситські війни і в подальшому гуситська революція пригальмували проникнення проторенесансного музичного стилю. Як наслідок, до поч. XVI ст. розвивалася гуситська духовна й народна музика. Ренесансна музика зіткнулася із стилем гуситської музики, яку не змогла обійти. Саме гуситський стиль почав перебирати окремі елементи ренесансної музики. У музичному мистецтві Ренесансної доби (передбілогорського періоду) відбувся частковий відхід від гуситської доби з одного боку та її довершення з іншого. Якщо гуситська пісня базувалася на одноголосному співі, відкидаючи багатоголосся, то ренесансна музика розвивала вокальну поліфонію. Чеські землі в музичному стилі розвивали голландський напрямок вокальної поліфонії, який представляли Їржі Ріхновський із Ріхнова та Ян Троян Турновський.

Центрами музичного мистецтва стали чеські міста. Також ці тенденції підхопили провідні чеські пани та шляхта, при чиїх дворах протягом другої пол. XVI ст. виникають капели. При літературних братствах удосконалювався модальний і поліфонічний вокальний спів. Із середини XV ст. виникають перші рукописні кансіонали, а поширення на чеських землях у першій пол. XVI ст. книгодруківничої справи сприяло появі друкованих кансіоналів. Велику роль у цьому процесі відіграла «Громада чеських братів». Найвідомішим став Шамотулський кансіональ, укладачем якого став Ян Благослав.

Виникають чеські школи західноєвропейського вокального багатоголосся. Для масового розвитку італійського музичного стилю не вистачало висококваліфікованих композиторів. Цей напрямок на чеських землях розвинули композитори Криштоф Гаранта з Полжіц та Бездружіц та Якоб Гандл-Галлус. Найбільше значення серед їх музичних композицій мають мотети та мадригали.

Паралельно з духовною мелодією розвивався і світський спів. У цьому напрямку можемо виділити композитора Яна Кампануса з Воднян, у творчості якого застосується елегійний дистих.

У XVI ст. при шляхетських дворах зароджуються інструментальні капели органного супроводу. Однак інструментальна музика на чеських землях відставала від західноєвропейської до другої пол. XVII ст.

Звичайно, що італійський музичний стиль, як і голландський, впливали на чеську музику, але зауважимо, що ренесансна музика на чеських землях насамперед розвивалася з власного культурного середовища зі своєю специфікою, традиціями та ідеологією.

ЛІТЕРАТУРА

1. История Чехословакии : В 3 т. / Под ред. Г.Э. Санчука, П.Н. Третьякова. М.: Наука, 1956. Т. I. 415 с.
2. Українська музична енциклопедія. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. К.: «ІМФЕ», 2018. Т 5. ПАВАНА - «POLIKAPP». 536 с.
3. Čechura J. České země v letech 1584–1620: první Habsburkové na českém trůně II. Praha: Libri, 2009. 493 s.
4. Čornej P., Čornejová I., Rada I., Vaníček V. Dějiny zemi koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740. Praha: Paseka, 1993. 316 s.
5. Dějiny české literatury 1. Starší česká literatura; Redaktor svazku Josef Hrabák. Praha: Československá akademie věd, 1959. 531 s.
6. Hlaváček P. Kacířská univerzita: osobnosti pražské utrakvistické univerzity 1417-1622. Praha: Togga, 2013. Vyd. 1. 159 s.
7. Hrejsa B. Kancionály v Jednotě bratrské. *Reformační sborník 4*. Praha, 1931. S. 11–47.
8. Jireček J. Kancionál bratrský. *Časopis Musea Království českého 36*. Praha, 1862. S 24–51, 95–96.
9. Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918. Praha: Libri, 1999. 4. vyd. 571 s.
10. Koldinská M. Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: cesta intelektuála k popravě. Praha: Paseka, 2004. 573 s.
11. Kutnar F., Marek J. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 2. vyd. 1065 s.
12. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Praha: Academia, 2008. Díl 4. Sv. II. S. 1899–1916.
13. Nejedlý Z. Dějiny husitského zpěvu za válek husitských. Praha: Jubilejní fond Král. české společnosti nauk, 1913. 952 s.
14. Nejedlý Z. Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách. Praha: nákladem Královské české společnosti nauk, 1904. 359 s.
15. Nejedlý Z. Počátky husitského zpěvu. Praha: Jubilejní fond Král. české společnosti nauk : Řivnáč [distributor], 1907. 530 s.

16. Vorel P. Velké dějiny zemí Koruny české (1526–1618). Praha: Paseka, 2005. Sv. VII. 639 s.

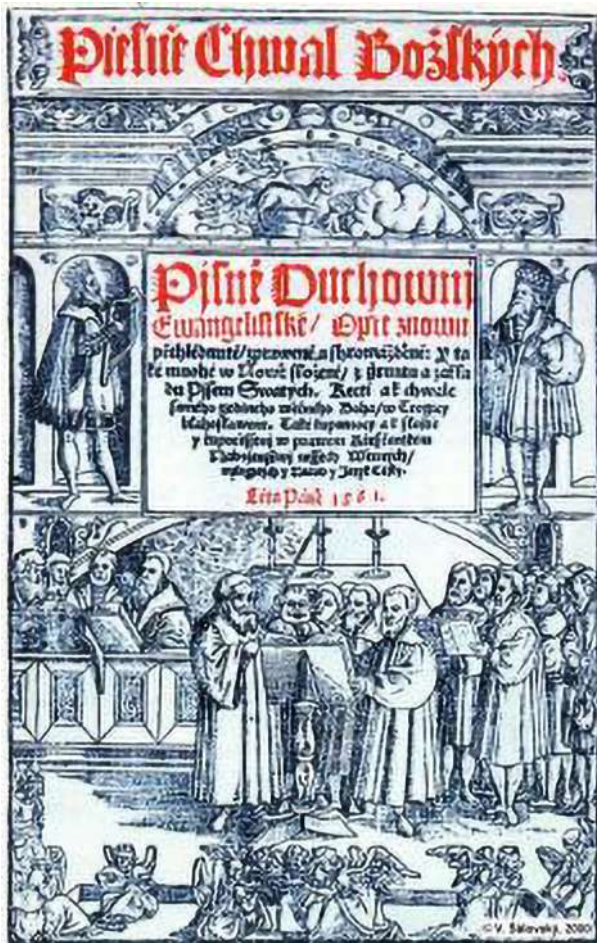
THE DEVELOPMENT OF MUSIC IN THE CZECH KINGDOM DURING THE RENAISSANCE (THE MIDDLE OF 15TH –16TH CENTURIES)

Jaroslav ANDRUSYAK (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. The article is devoted to the development of music in the Czech Kingdom during the Renaissance. The Proto-Renaissance musical trend penetrated the lands of the Czech Crown in the first half of the 15th century. However, the Hussite Wars slowed down the penetration of this musical style which led to the development of Hussite spiritual and folk music. It was the Hussite style that began to get certain elements of Renaissance music. If Hussite song was based on monophonic singing, Renaissance music developed vocal polyphony. The Czech towns became centres of music. The Czech musical schools of Western European vocal polyphony appeared. The most important musical compositions of that period were motets and madrigals. Secular singing developed in parallel with the spiritual melody. In the 16th century instrumental chapels of organ accompaniment were born at noble manors. However, instrumental music in the Czech lands lagged behind Western European. Thus, Renaissance music with its own peculiarities developed in the Czech lands in its own cultural environment.

Key words: singing, song, polyphony, motet, madrigal, cantional, music, Renaissance, Christoph Garant, Jacob Handl-Gallus.

Додаток А. Титульна сторінка «Шамотулського кансіоналя 1561 р.» («Пісні про хвалу Божественному»)

Джерело: Титульна сторінка «Шамотулського кансіоналя 1561 р.» – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Kancional_Samotulsky.jpg

Додаток Б. Композитор і письменник Крістоф Гаранта з Полжіц та Бездружіц (1564–1621 рр.)

Джерело: Композитор і письменник Крістоф Гаранта з Полжіц та Бездружіц. – Режим доступу: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Kryštof_Harant_z_Polžic_a_Bezdružic#/media/File:Krystof_Harant.jpg

**Додаток В. Композитор Якоб Гандл-Галлус
(1550–1591 рр.)**

Джерело: Композитор Якоб Гандл-Галлус. – Режим доступу: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Jakob_Petelin_Gallus_1590.jpg

УДК 94(437.6)»1914/1918»:341.231

СЛОВАЦЬКЕ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ: АВТОНОМІЯ ЧИ ЧЕХОСЛОВАКІЗМ?

Яна БЕРДАР (Ужгород, Україна)

Бердар Яна. Словацьке питання під час Великої війни: автономія чи чехословакізм?; 9 сторінок; кількість бібліографічних посилань – 19; мова українська.

***Резюме.** У статті розглядаються політичні умови для отримання словаками автономії, які надала Перша світова війна. Звертається увага на погляди та діяльність Томаша Масарика як однієї із основних політичних фігур чесько-словацької боротьби за створення власної держави. Акцент зроблено на діяльності чеських та словацьких емігрантів в Росії, Франції та США. Характеризуються умови прийняття Клівлендської та Піттсбургської угод, а також Мартинської декларації. Ілюструється поступовий перехід від ідеї «чеського та словацького народу» до впровадження в життя концепції чехословакізму. Аналізуються проблеми невідзначеності рівня політичної автономії словаків у майбутній Чехо-словацькій республіці.*

***Ключові слова:** Перша світова війна, Чехословаччина, словаки, чехи, автономія, Клівлендська угода, Піттсбургська угода, Мартинська декларація, Т. Масарик.*

Історична доля не була дуже прихильна до словацького народу. Процес формування національного світогляду гальмувався століттями перебування під владою Угорського королівства. Про початок усвідомлення своєї національної унікальності та боротьбу за самостійність ми можемо говорити тільки з ХІХ ст.

Національна ідентичність словаків почала формуватися в 1840-х роках завдяки діяльності священнослужителя Євангельської церкви Людовіта Штура, який помітив відмінності між словаками та чехами, але не в плані націоналістичної ворожості. У 1844 році Людовіт Штур говорив про словацьку мову як про ін-

струмент духовного об'єднання та пробудження націй. Перші мислителі словацького національного руху під впливом поета Яна Коллара відокремили концепцію нації від батьківщини, оскільки в угорців концепція нації будувалася на основі правлячої еліти. Заслуги у підвищенні рангу словацької мови мав і Мартін Хаттала, який займався дослідженням та вивченням слов'янських мов, підтримував контакти між науковими установами та слов'янськими народами, що викликало занепокоєння серед угорців. Словацька національна свідомість була основою словацького повстання під час Весни народів 1848 року проти угорської влади. Під час Весни народів також вперше з'явилася ідея створення чесько-словацької федерації як альтернативи угорському пануванню. Однак, помітних результатів досягнуто не було і, внаслідок посилення мадяризації в 70-их рр. XIX ст., словацькі діячі поступово усунулись від політичної активності [8].

Для будь-якої країни, що знаходиться у залежності чи підпорядкуванні від сильнішого гравця, рішучі політичні дії, а тим більше проголошення автономії чи самостійності, вимагають сприятливого геополітичного фону. Історія словацького народу майже увесь час характеризувалась приналежністю до іншої держави, а тому таким каталізатором та сприятливою умовою для активізації боротьби за незалежність виступила Велика війна.

Метою даної розвідки є огляд чесько-словацького зближення під час Першої світової війни як всередині Австро-Угорської імперії, так і серед чесько-словацьких емігрантів, а також спроба аналізу причин, які впливали на рівність цих народів у Першій Чехословацькій республіці.

Історіографія. Питання чесько-словацького зближення в XX ст. досліджувало багато іноземних вчених, серед яких варто виділити Л. Кабаду, Й. Голзера, Д. Ковача, Я. Рихліка, О. Подольця, Л. Контнера тощо. Важливою є також українська історіографія, зокрема напрацювання І. Боровця, М. Кріля, І. Шніцера, С. Віднянського тощо.

Виклад основного матеріалу. Навіть на завершальному етапі Великої війни словаки не були монолітні щодо поглядів на майбутнє. Австро-Угорська імперія ще не була приречена на по-

разку та розпад, що спричинило вичікувальну позицію словацьких політиків аж до останніх днів війни. Про незалежність мови не було навіть серед найбільш радикальних політичних течій. Максимумом політичних мрій було бажання автономії в межах Угорського королівства, або ж об'єднання в нову державу разом з чеським народом.

До речі, об'єднання з чехами все-таки виглядало найбільш багатообіцяючою ідеєю, однак словаки та чехи по-різному дивились на умови майбутнього співжиття. Зокрема, для словаків це означало повну рівноправність словацького та чеського народів, не зважаючи на певне відставання словацьких земель від Чехії у економіці, території, військовому потенціалі та навіть культурному надбанні. Погляд на роль чехів у можливій спільній державі чудово ілюструють погляди Томаш Масарика в газеті «Нова Європа»: «...чеський народ має повне історичне право на самостійність чеських земель... Окрім цього, він має природне та історичне право на приєднання Словаччини, що брутально використовувалась угорцями...» [6, с. 149–150]. Таким чином, Томаш Масарик ілюструє, що чехи самі мають право замінити угорців і вирішувати долю Словаччини.

Сам же Томаш Масарик відіграв у процесах утворення майбутньої держави одну з провідних роль. Виступаючи не тільки теоретиком, але й практиком, від початку війни Томаш Масарик нав'язав контакт з найвпливовішими кола Європи та Америки, співпрацюючи з цими угрупованнями – як політично, так і з точки зору спецслужб. Разом з тим Томаш Масарик відкидав російський панславізм, покладаючи надії на допомогу в боротьбі за створення Чехословаччини на Францію, Велику Британію та Сполучені Штати Америки, які хоч і були нейтральними до війни до аж квітня 1917 року [1, с. 195].

Звісно, ідея об'єднання двох народів, що тривалий час жили під владою корони Св. Стефана, була неможлива до реалізації без підтримки з боку обидвох сторін. Зі словацького боку таким представником виступив Мілан Растислав Штефанік – астроном, політик та військовий. Він вважав, що об'єднання двох народів в єдине політичне, економічне та культурне ціле буде найкращим

варіантом вирішення словацького питання [19, с. 110]. В грудні 1915 р. він домовився з Едвардом Бенешом, видним чеським державним та політичним діячем, який вже з вересня того року перебував в еміграції, про спільні дії, направлені на створення самостійної чехословацької держави.

У березні 1915 р. у Празі було створено таємний комітет, метою якого була координація таємних контактів з чеськими політичними емігрантами: Пршемислом Шамалем, Едвардом Бенешом, активістом чеського «Сокола» Йозефом Шайнером, а також з Карелем Крамаржем і Алоїсом Рашіном. Проте його намагання залучити еміграцію до боротьби за незалежність чеського і словацького народів залишилася непоміченою. На це були об'єктивні причини: було важко під час війни отримати паспорт, а ще важче вижити за кордоном [1, с. 167].

Активна робота з вирішення словацького питання велась і за кордоном. Концепція чехословакізму поступово набирає сили. Одним із важливих центрів консолідації емігрантів була Національна рада чесько-словацьких громад, заснована 1915 р. в Парижі. У листопаді того ж року там був заснований також Чеський закордонний комітет, що в своєму маніфесті заявляв про підтримку Антанти і боротьбу за створення самостійної чехословацької держави. У 1916 р. він був перейменований на Чехословацьку національну раду (ЧСНР), у керма якої стали Томаш Масарик, Йозеф Дюріх, Мілан Штафанік та Едвард Бенеш. Спочатку її функції обмежувались встановленням дипломатичних зв'язків, збором інформації та антиавстрійською пропагандою, надалі ж до цього переліку додалась вербовка військовополонених та емігрантів для господарської роботи.

Для боротьби чеської та словацької еміграції за майбутню автономію чи незалежність важливим центром була Російська імперія, зокрема Спілка чехословацьких товариств у Росії, що повстала у березні 1915 р. Одним із головних програмних документів цієї спілки виступив Київський протокол від липня 1916 р. Підписантами були Й. Дюріх, М. Штефанік, представники Союзу чесько-словацьких спільнот в Росії В. Вондрак і Я. Вольф, а також Г. Кошик (делегат від Словацької ліги в Аме-

риці). Його текст дублював ідею про єдність чеського та словацького народів.

Натомість метою київської наради словацького представництва Спілки чехословацьких товариств, яка відбулась 19 жовтня 1916 р., було вироблення власного погляду на концепцію чехословакізму, який би чітко визначив право на вільність та культурний саморозвиток словацького народу [11, с. 156]. Головним документом, що підсумовував ідеї наради, була програмна заява «Наша ціль». В травні ж 1917 р. в Росії був відкритий окремий філіал Чехословацької національної ради.

Певний час Томаш Масарик навіть схилився до ідеї Крамаржа про створення чеської держави під владою російського імператора. Однак він оцінював цей проект доволі прагматично – важко було передбачити військову та економічну могутність Росії на кінець війни, оскільки в 1914 р. складно було оцінити тривалість та розмах бойових дій. Згідно з планом Томаша Масарика, послаблення Габсбургів та Берліна призвело б до створення потужної у військовому плані Чеської держави, що була б економічно та зовнішньополітично пов'язана з Російською імперією. Цікаво, що Міністерство закордонних справ Російської імперії в цей час обмірковувало концепцію триєдиної монархії. 3 квітня 1915 року Сватковський в телеграмі в МЗС Росії цитує Масарика, який за проханням Крамаржа, не намагатиметься протидіяти плану Слов'янської імперії під владою Петербурга. Сам же Масарик уважно спостерігав за політичними змінами, зважував ситуацію та заводив нові знайомства [12, с. 188]. З боку влади увага до російських чехів та словаків також приділялась. Зокрема, це може пояснюватись хоча б бажанням створення власного військового формування, оскільки тут до 1917 р. знаходилося близько 250 тис. військовополонених чехів і словаків [15, с. 144].

Російський уряд не був проти мобілізації цих полонених, оскільки планував використати їх у ході боротьби з Австро-Угорщиною. Таким чином, за сприяння Т. Масарика, було сформовано окремий чехословацький корпус чисельністю близько 30 тис. солдат. Однак це була тільки невелика частина розпорошеного чехословацького війська, оскільки станом на 1918 р. за межами

чеських і словацьких земель загалом воювало 128 тис. солдатів, що перебували під командуванням Росії, Франції та Італії [13, с. 76].

Однак, чи не найважливішим центром словацької та чеської еміграції були США. Певним чином це пояснюється потужною діаспорою, адже, як зазначає М. Кріль, напередодні Великої війни в США та Канаді мешкало понад 620 тис. словаків [11, с. 153].

Активно діяли організації «Сокіл», Словацька ліга Америки, Перший Католицький Словацький Союз тощо. Для консолідації словаків, посилення патріотичного піднесення та антигабсбурзької пропаганди видавались газети «Словацький щоденник» та «Єдність».

Оскільки на території самої Словаччини умови для боротьби за незалежність чи хоча б автономію були вкрай несприятливі, словацька діаспора в США вирішила взяти справу в свої руки. 10 вересня 1914 р. Словацька ліга Америки опублікувала меморандум, в якому публічно це проголосила. Цей меморандум містив дві основні вимоги: повне рівноправ'я для всіх народів (в тому числі і для словаків), а також повне самоуправління і свобода вибору розвитку політики, культури та економіки [16, с. 57].

У грудні ж 1914 р. Словацька ліга у США опублікувала меморандум, у якому проголосили гасло «Геть від мадярів!». Він передбачав автономність словаків, але в контексті утворення єдиної держави з чехами. Ймовірно, словацькі політики зрозуміли, що в теперішній ситуації об'єднання з кимось – єдиний шлях вибороти хоч якусь автономію. «Шлюб» із чехами видавався набагато перспективнішим, аніж подальше співіснування з угорцями.

Не треба недооцінювати і вклад самого Т. Масарика в налагоджуванні співпраці між чеським та словацьким емігрантством. Зокрема, за його сприяння в жовтні 1915 р. була підписана Клівлендська угода. Підписантами ж виступили Чеське національне об'єднання та Словацька ліга в Америці. Угодою передбачалось створення федеративної держави, в якій Словаччина матиме автономію, а також свій сейм, свободу у власній фінансовій та культурній політиці, державному управлінні, а словацька мова отримує статус державної.

Що важливо – тут чітко прописувалось, що чеський та словацький народ об'єднуються на федеративних засадах. Однак, це був радше маніфест, обмін думками та привселюдне висловлення бажання вирватись з-під влади Австро-Угорщини.

Сам же Масарик мав на той час дещо інші погляди, а термін «Чехословаччина» ще не був остаточно прийнятим. Зокрема, в своїй статті «Майбутній статус Богемії» в лондонському журналі «Нова Європа» за 1917 р. він розмірковував над проблемою термінології. Він доводить, що «чехо-словак» або «чехословак» – доволі поширене слово, яке однак не сприймається радикальними словаками. Масарик вважає словаків частиною чеської нації, але пропонує наступний варіант: «Найкращою назвою для країни, що буде складатись із чехів, словаків та неслов'янської меншини, буде Богемія» [7].

Однак вже невдовзі, після переговорів із представниками словацької діаспори, він зауважив, що це не задовольнить національні прагнення словаків. На момент утворення держави в 1918 році він був уже рішуче за введення такої назви держави, що складатиметься з двох частин і репрезентуватиме титульні народи: Чехословаччина або ж Чехо-Словаччина.

Звісно, що розвиток цих ідей набув розмаху і в Австро-Угорщині. Чехо-словацька ідея з'явилася в Габсбурзькій монархії в лавах чеських депутатів у Віденському рейхсраті наприкінці весни 1917 року. 30 травня 1917 року чеський парламентський клуб оголосив прокламацію, в якій вимагав створення третього рівноправного суб'єкта у постульованій Австро-Угорській федерації, яка мала створити чеський та словацький народ. Проте лише внутрішній розпад Австро-Угорщини спричинив активізацію політичної діяльності словацького суспільства. На перший план виступили прихильники чехословацької орієнтації: Мілан Годжа, Вавро Шробар, Павол Блахо, Антон Штефанек, які прищеплювали словакам почуття національної спільності з Чехією, хоча до серпня 1918 р. Словацька національна партія сподівалася відновити Матицю Словацьку, словацькі гімназії та автономія Словаччини взагалі [1, с. 171].

Каталізатором вирішення словацького питання стала очевидність програшу Австро-Угорської імперії. Важливою подією

було прийняття «Трикралової декларації» 6 січня 1918 р. в Празі. Згідно з нею, чехи, як і інші нації, мали право на самовизначення, і, в якості реалізації цього права, могли створити незалежну чехословацьку державу [4, с. 103]. «Зеленим світлом» цій ініціативі служив виступ президента США В. Вільсона. Його відомі «14 пунктів» декларували бачення на демократичну стабілізацію світового суспільства, серед яких для чехів та словаків найцікавішою видавалась остання теза, що стосувалась можливої автономії народів імперії Габсбургів.

Невдовзі, 1 травня 1918 р., на зборі робітників у Ліптовському Мікулаші ідея про створення чесько-словацької держави вже звучала цілком переконливо. Під кінець місяця католицький священник та один із лідерів правого крила словацької національної партії «Словенська людова страна» А. Глінка виголосив свою відому фразу: «тисячолітній шлюб з угорцями не вдався – мусимо розійтись» [17, с. 31].

Наступним кроком чесько-словацького зближення була Піттсбургська угода від 30-31 травня 1918 р., підписана представниками Словацької ліги в Америці, Союзу чеських католиків та Чеських національних зборів. На думку Ю. Попа, ця угода не мала чітко прописаних умов майбутнього співжиття чеського та словацького народів у єдиній державі, а тому її скоріше варто розглядати як політичну декларацію, а не угоду [14, с. 36].

Наведена вище резолюція стала важливим аргументом для чехословацької акції. Вона також стимулювала інші політичні угруповання, особливо за кордоном, де вже кілька років демонструється підтримка чесько-словацької спільноти.

Всередині ж монархії відбувались спроби домовитись між собою. Зокрема, словацькі національні діячі Матуш Дула, Мілан Годжа та Корнел Стодола на рубежі вересня і жовтня 1918 р. вимагали від угорської влади широкої автономії Словаччини натомість обіцяючи поважати цілісність Угорщини, але їхня акція не мала успіху [5, с. 309].

Що цікаво, в цей час можемо спостерігати як словосполучення «чеський та словацький народ» (що звучало в підписаних емігрантами Клівлендській та Піттсбургській угодах) замінюється

на термін «чехословацький народ». Зокрема, це формулювання зустрічається у Вашингтонській декларації Т. Масарика від 13-16 жовтня 1918 р. Ймовірно, причиною такої зміни терміну було бажання чехів не допустити сепаратизму, адже становище майбутньої Чехословаччини виглядало поки що досить непевно. Інше пояснення – відразу розставити «крапки над «і» в питанні ролі чеського народу в новій країні.

24 жовтня 1918 року в Парижі було створено Тимчасовий Чехословацький уряд у вигнанні, в якому поряд із чехами Томашем Масариком та Едвардом Бенешом провідну роль грав словак Мілан Ратислав Штефанік. Про створення цього уряду було повідомлено очільників союзних країн. Тоді було встановлено, що в Чехословацькій республіці до вільних виборів законодавчу владу здійснюватимуть Тимчасові національні збори, завданням яких є прийняття конституції та обрання президента [5, с. 307].

28 жовтня 1918 р., на хвилі визнання Австро-Угорщиною права чехів та словаків на самостійність, Національний комітет у Празі вдався до рішучих дій, проголосивши незалежність Чехословаччини. Звернення було підписано 5 політиками, яких стали йменувати «мужі 28 жовтня»: чеський аграрій А. Швегла, націонал-демократ А. Рашин, соціал-демократ Ф. Соукуп, націонал-соціаліст І. Стршибрний, а також словацький аграрій В. Шробар. Юридичним закріпленням статусу Чехословаччини виступив підписаний ними же Закон «Про заснування самостійної Чехословацької держави» [2, с. 20].

Після проголошення незалежності в Празі діючим у країні Чехословацьким національним комітетом, політики обох народів створили однопалатні Тимчасові національні збори. Вони були створені шляхом розширення складу Чехословацької національної ради пропорційно кількості мандатів, отриманих від Державної Ради. До парламенту ввійшло 300 депутатів, серед яких 55 аграріїв, 53 соціал-демократи, 45 націонал-демократів, 40 реалістів, 29 націонал-соціалістів і 24 селян. Словацьким представникам було виділено 40 місць, але врешті-решт ними було зайнято 54 місця [5, с. 307–308].

Єдиним легітимним представником словаків стає Словацька народна рада, що було закріплено Мартинською декларацією від 30 жовтня 1918 р. Вона проголошувала союз чехів та словаків в рамках єдиної держави та припинення стосунків з Угорщиною [18, с. 219]. Слід зазначити, що Мартинська декларація також не окреслювала територіальні чи політичні умови співжиття з чехами, хоча варто згадати проект автономії Словаччини Еміла Стодоли [17, с. 31–32].

Активним діячем на користь створення Чехословащини був також вже згаданий А. Глінка. Сам політик згадував у 1934 р.: «державний переворот 1918 р. був найщасливішою хвилиною мого життя. З утворенням Чехословацької республіки здійснилися мої мрії та ожили надії народу» [18, с. 220]. Проте, хоч «політичний шлюб» з чехами явно більше влаштував словацьке суспільство ніж «тисячерічний шлюб» з Будапештом, курс Праги на створення єдиного чехословацького народу та унітарний устрій змусив А. Глінку знову і знову порушувати тему автономного статусу Словаччини.

Офіційно усі умови чесько-словацького співпроживання в новоствореній державі повинні були бути незабаром прописані в конституції, важливою складовою котрої мали також стати документи еміграційної співпраці – Клівлендська та Піттсбургська угоди. Проте, з мотивів забезпечення стабільності позиції країни в хиткому післявоєнному світі, було прийняте рішення про скасування цієї вимоги [10, с. 218].

Питання рівноправності чехів та словаків у новоствореній державі стояло навіть у самій назві. «Чехо-словаччина» (використання назв двох народів через дефіс) мала показувати рівність цих народів, в той час як «Чехословаччина» сприймалася як держава чехів з словацьким автономним «додатком». Прийнята 29 лютого 1920 року конституція узаконила централізм у питаннях державного устрою і назві. Побутують думки, що централізований чехословакізм бачився його адептами корисним і для словаків, адже зарахував їх до державотворчої нації. На нашу думку, словацькі землі значно поступалися в економічному, політичному та культурному потенціалі, а тому про справжню рівність у

залученні до державотворчих процесів говорити було складно. Розуміння того, що хоч Пiттсбурська угода i була дещо проiгнорована, але реальне вирiвнювання народiв буде справою не ментальною продемонстрував також один iз лiдерiв Словацької народної партії. 23 сiчня 1920 р. на своєму виступі у парламенті Ф. Юрiга заявив: «Бiльшiсть американських словакiв дотримується думки, що Пiттсбурзька угода має бути з часом виконана. Ми не стверджуємо..., що вона має бути реалізована негайно. Добре усвідомлюємо, що сьогоднi до цього не готові» [10, с. 219].

Однак, дані слова можна трактувати не тiльки як прояв національної самокритичності, але i як пiдтримку тези єдиного чехословацького народу чи з iдеологічних мiркувань, чи навіть через корисливі мотиви.

Про певну нерiвнiсть мiж словаками та чехами можна говорити i в культурному вiдношенні, адже Словаччина вiдчувала гостру нестачу словацьких шкіл та унiверситетiв, а також національних кадрiв, що послаблювало її національне самовизначення. На нашу думку, не можна вiдкидати i фактор тривалого iсторичного досвiду чехiв, якi протягом довгого часу були важливим центром культури у Центральній Європі, а також серцем Священної нiмецької імперії. Досягнення словакiв на цьому полi були дещо скромнiші. Р. Чмель слушно вказує на найважливіші риси: «Словаччина була психологічно та політично бiльш консервативною, сiльською, національною, релігійною, емоційною (на вiдмiну вiд бiльш радикальних, мiських, раціональних чехiв)» [3, с. 19].

Можемо зробити висновок, що політика словацьких лiдерiв протягом Великої вiйни характеризувалась значною невпевненiстю та обережнiстю. Вичiкуючи до самого кiнця вiйни, коли поразка Австро-Угорщини вже не викликала сумнiвiв, політичні амбiції словакiв були доволi скромними – максимальною вимогою була автономія у складі Угорщини або Чехії. Значною була роль словацької та чеської еміграції в Парижі, США та Росії, де майбутні очiльники двох народiв обговорювали концепції спiвжиття у спiльній державі. Ми бачимо поступовий перехiд вiд iдеї рiвності двох слов'янських народiв до концепції чехословакiзма, що трактувала чехiв i словакiв двома гiлками одного народу, де-факто

затверджуючи політичне, економічне та культурне домінування Праги. Головними причинами цього, на нашу думку, було не тільки соціально-економічне та культурне переважання чеських земель над словацькими, але і значно більший історичний досвід націотворення серед чеської політичної інтелігенції. Однак в ключові моменти, коли підписувались офіційні документи, словацька політична еліта не стояла на своєму і поступилась. На нашу думку, частково це пояснюється усвідомленням необхідності потрапити під крило сильнішої держави, отримавши захист від Будапешту. Також однією з причин може бути їх політичні прорахунки та дипломатичні здібності самого Томаша Масарика. Нарешті, не можна виключати банальну причину особистісних інтересів та неофіційні домовленості, на яких словацьким політикам могли обіцяти певні дивіденди, якщо вони поступляться своїми правами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baziur G. Kwestia Słowacka a polityka narodowościowa królestwa Węgier w latach 1848 – 1918. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*. 2016. Vol. 50. S. 158–174.
2. Cabada L., Vodička K. Politický systém České republiky: Historie a současnost. Praga, Portál. 488 s.
3. Chmel R. Kwestia słowacka w XX wieku. Kalligram–Bratysława: Greg – Gliwice 2002. 576 s.
4. Holzer J., Hloušek V., Balik S. Politický systém českých zemí 1848–1989. Praha, 2007. 178 s.
5. Kościelak L. Historia Słowacji, Warszawa-Wrocław: Ossolineum, 2010. 487 s.
6. Masaryk T. Nova Evropa. Stanovisko slovanske. Brno: Doplnek, 1994. 193 s.
7. Masaryk T. The Future Status of Bohemia. *The New Europe*, Vol. II, No. 19. February 22, 1917. [Electronical source]. Access mode: https://en.wikisource.org/wiki/The_New_Europe/Volume_2/The_Future_Status_of_Bohemia
8. Prazak A. Kollarova myslenska slovanske vzajemnosti a Slovaci. [W]: *Slovanská vzájemnost, 1836 – 1936 : sborník prací k 100. výročí vydání rozpravy Jana Kollára o slovanské vzájemnosti* = La réciprocité slave,

- 1836 – 1936 : recueil des travaux publiés en mé moire du centenaire de l'é dition de l'é tude sur la ré ciprocity slave de Jan Kollá r. Praha: Āeska akademie věd a umění, 1938.
9. Rychlík J. Āeši a slováci ve 20 století. Spolupráce a konflikty 1914–1992. Praha: Vyušehrad, 2012. 677 s.
  10. Боровець І. Піттсбурзька чесько-словацька декларація 1918 року: політичні та історіографічні інтерпретації. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. Вип. 28. С. 213–230.
  11. Кріль М. М. Історія Словаччини: навч. Посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 264 с.
  12. Масарик Т. *Мировая революция*; пер. Н. Ф. Мельниковой-Папоушек. Прага, 1926–1927. в 2 т. [Т. 1]. 1926. 232 с.
  13. Моціяка П. Діяльність Чехословацької Національної ради у 1916–1918 рр. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2003. Вип. 23: Українсько-російські та білоруські мовно-літературні та культурні зв'язки. С. 74–77.
  14. Поп Ю. Словацьке питання в чеській політичній програмі в роки Першої світової війни. *Університет*. К., 2005. № 6. С. 25–39.
  15. Солнцева С. Военнопленные в России в 1917 г. (март–октябрь). *Вопросы истории*. 2002. № 1. С. 143–149.
  16. Чешско-словацкий (Чехословацкий) корпус. 1914–1920. Документы и материалы. Том 1. Чешско-словацкие воинские формирования в россии. 1914–1917 гг. М., 2013. 1048 с.
  17. Шніцер І. Мартинська декларація 1918 р. та її місце і роль в історії словацького народу. *Ужгородські словацькі наукові читання: історія, культура, політика, право*. Науковий збірник. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. С. 30–37.
  18. Шніцер І. Політична діяльність Андрія Глінки на етапі становлення першої Чехословацької республіки (1918 – 1921 рр.). *Чехи і словаки в Україні: спільні сторінки історії та культури України, Чехії, Словаччини, збереження історичної пам'яті, культурної спадщини для нащадків*. Матеріали Міжнародного науково-інформаційного дискурсу, присвяченого 100-річчю утворення Першої Чехословацької Республіки, м. Ужгород, 25–26 червня 2018 року. Ужгород, 2018. С. 217–228.
  19. Шніцер І. Словацьке питання у роки Першої світової війни. *Народи світу і Велика війна 1914 – 1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3 – 4 квітня 2015 р.* Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 108–115.

**THE SLOVAK QUESTION DURING THE GREAT WAR: AUTONOMY
OR CZECHOSLOVAKISM?**

Yana BERDAR (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. The political conditions for Slovak autonomy granted by The Great War are considered. Attention is drawn to the views and activities of Tomas Masaryk as one of the main political figures of the Czech-Slovak struggle for the creation of their own state. Emphasis is placed on the activities of Czech and Slovak emigrants in Russia, France and the United States. The terms of the Cleveland and Pittsburgh agreements, as well as the Martin Declaration, are described. The gradual transition from the idea of «Czech and Slovak people» to the implementation of the concept of Czechoslovakism is illustrated. The problems of uncertainty of the level of political autonomy of Slovaks in the future Czechoslovak Republic are analyzed.

Key words: The Great War, Czechoslovakia, Slovaks, Czechs, autonomy, Cleveland Agreement, Pittsburgh Agreement, Martin Declaration, T. Masaryk.

УДК 302.2 (477.87)

ЗНАХІДКА БРАТІВ ЗАТЛУКАЛІВ: СТАРОДАВНЄ ПИСЬМО ЧИ КАЛЕНДАР?

Павло ПЕНЯК (Ужгород, Україна)

Пеняк Павло. Знахідка братів Затлукалів: стародавнє письмо чи календар?; 5 стор. + 2 ілюстр., кількість бібліографічних джерел – 7, мова українська.

Резюме. Стаття присвячена цікавій знахідці братів Затлукалів при розкопках одного з курганів між селами Осій і Білки у 1934 – 1935 роках. Це була миска з чорнолискованою поверхнею з нанесеним на неї орнаментом. Порівняння і аналіз відомих нині стародавніх літочислень схиляють до думки, що це графічне зображення давнього календаря носіїв куштановицької культури.

Ключові слова: брати Затлукали, стародавній орнамент, календар, куштановицька культура.

У період входження Закарпаття до складу Чехословаччини вивченням давнього минулого краю займалися не тільки фахові спеціалісти-археологи, але й аматори-любители. Серед останніх треба назвати братів Елеміра і Єне Затлукалів із Мукачева – словаків за походженням. У 30-і роки ХХ ст. вони провели значні польові дослідження на території сучасного Мукачівського району. Їм, зокрема, належать розкопки поховальних артефактів біля сіл Буковинка (один курган), Станово (два кургани), Голубине і Колodne (по чотири кургани), Білки (19 курганів), Осій (три кургани), Клячаново (один курган) [3, с. 100].

Дослідники збрали великий речовий матеріал і зробили спробу відтворити ритуал поховання. На їх погляд, кремація небіжчика проходила поза місцем поховання. Останки тілоспалення у вигляді дрібних кальцинованих кісток та попелу збирали у великі горщики-урни. Спочатку в них зсипали кістки ніг, а потім тулуба і голови. Поховання супроводжувалися керамікою (горщики, миски, черпаки). Навколо урн іноді розміщали жертвні посудини.

ни-приставки з їжею. Подекуди серед кальцинованих кісток клали улюблені речі небіжчика. Спалені кістки збирали в пригоршні, вони, на думку дослідників, належали слугам чи рабам. Залишки кострища і кісток зсипали в одній місці у південній частині глиняного насипу-кургану. Величина і розміри останнього залежали від суспільного становища, яке займав небіжчик. Але ця здогадка була не в повній мірі аргументована. Завершувався поховальний ритуал тризною, яка проходила під час насипання кургану. Однією з її характерних деталей було кидання в насип фрагментів розбитих посудин. У дитячі поховання як супровідні предмети клали маленькі іграшкові посудинки.

У багатьох курганах було виявлено не лише одну-дві, але й більше посудин-урн. Тут, звісно, йдеться про колективні чи родинні поховання. У таких випадках курган містив і більше супровідних предметів. В окремих з них було виявлено посудини, спеціально виготовлені для даного поховання. При цьому переважна більшість горщиків, які використовувалися як урни, були в довготривалому вжитку: в одних пошкоджений вінчик, в інших або відсутня шийка, або плечики. Деякі горщики під вінцями мали просвердлені отвори для підвішування. В окремих курганах у Голубиному і Білках залишки тілопальних поховань розміщали не в горщиках-урнах, а в черпаках [7, old.142].

Протягом 1934 – 1935 років Елемір і Єнев Затлукали проводили розкопки курганів в урочищі Задуновиця між селами Осій і Білки. За цей час було досліджено 22 кургани, переважна більшість яких мала висоту від 0,45 до 1,2 м. Це були групові кремаційні поховання, залишки яких розміщали в урнах, ямках, збирали в пригоршні або розкидали на підкурганній площі. Дослідники віднесли некрополь у Білках до раннього залізного віку, зарахувавши його до старожитностей куштановицької культури.

Один із курганів мав висоту 0,6 м, діаметр основи 10 м. Земляний насип був сильно порушений. Розкидані кальциновані кістки, а також дві миски і два черпаки брати Затлукали зафіксували в східній та західній половинах підкурганної площі [7, old.82]. Одна з мисок привернула увагу дослідників, бо мала чорнолисковану поверхню, орнаментовані широкі горизонтальні вінця та

внутрішню частину денця. До опису автори розкопок додали зображення орнаменту, що був нанесений на миску.

На перший погляд, зображення на ній не є чимось надзвичайним: ритм як ритм, просте повторення трикутників у колі, заповнених лініями, що є основою для складання будь-якого орнаменту. Останній дивує кількістю геометричних символів – ліній і трикутників. Підрахувавши їх, було встановлено, що з одного та іншого боків кола знаходиться рівно по 28 трикутників, а в кожному з них по сім косих ліній. На денці прослідковуються чотири парні трикутники, сім із яких заповнені косими лініями, в центрі – два сонячних (вогневих) знаки, що розташовані біля двох прямокутників. Виникає слушне запитання: для чого була необхідна така точність, якщо малюнок не ніс символічного навантаження?

У фаховій літературі з цього приводу висловлені діаметрально протилежні думки. Так, наприклад, одні (С.Березанська) бачать у цих знаках елементи стародавнього письма, на погляд інших (А.Формозов), вони склалися шляхом стилізації орнаменту [1, с. 117; 5, с. 180]. Існує також версія (Б.Михайлов), що проштриховки вертикальних коротких ліній, поєднаних у різноманітні за кількістю групи, є нічим іншим, як відображенням певних релігійних циклів і, ймовірно, вказують на час проведення релігійних обрядів [2, с. 110 – 114]. На думку дослідника ранньозалізного віку Верхнього Потисся І.Поповича, спеціальної обрядової кераміки куштановицьке населення не виготовляло, однак окремі посудини, вірогідно, мали ритуальне призначення [4, с. 76]. Про це свідчать знаки у вигляді ромбів, прямокутників, штриховок, паралельних ліній, свастики на окремих посудинах, а також наскрізні отвори в денцях урн і мисок, які їх накривали. Наприклад, у кургані № 18 некрополя з села Куштановиця Мукачівського району в одній з урн зафіксовано пряслице з проштрихованими лініями на корпусі. Миски з проштриховками свастики походять з могильників у Білках і Колодному, подібні знаки були виявлені на кераміці культури Вежерцуг з території Угорщини [6, с. 51-71].

Порівняння і аналіз відомих нині стародавніх літочислень привели нас до думки, що перед нами графічне зображення давнього календаря носіїв куштановицької культури VI – IV ст. до н.е.

На наш погляд, 28 трикутників з одного і другого боків кола символізують тижні року (всього їх нараховується 56), а сім ліній свідчать про кількість днів тижня. Однак білківський календар не збігається з нашим. Адже помноживши 56 на 7 отримаємо аж 392 дні в році, а не сьогоднішні 365 (у високосному році 366 днів). При цьому треба враховувати те, що якщо наш календар укладений на основі тривалості обертання землі навколо сонця, то наші предки орієнтувалися за місяцем, а визначення тривалості часу пов'язували зі змінами його фаз.

Як відомо, на зорі становлення людської цивілізації відлік часу вівся за зміною дня і ночі, по пальцях (звідси декади, 20-денки в календарі майя), в подальшому за фазами місяця: новий (молодий) місяць і повний місяць. З появою рільництва виробничі інтереси вимагали враховувати час і за сезонами, які визначалися весняним та осіннім рівноденням, літнім і зимовим сонцестоянням. У стародавньому Єгипті цим займалися спеціальні люди, які на основі вивчення астрономічних явищ прослідковували зв'язок пори року і термінів сільськогосподарських робіт. У стародавньому Римі вважалося, що перший день весни припадає на знак Водоля, літа - на знак Тельця, осені - Лева, зими - Скорпіона. Науці відомі народи, які тривалий час користувалися місячним календарем, що складався з 10 місяців по 28 днів. Він виник ще в пізньому палеоліті і дійшов до наших днів, наприклад, в індіанців Північної Америки. Цей календар відставав від сучасного на 85 днів. Якщо порівняти його з білківським, то останній набагато точніший.

Ще наприкінці XIX ст. на окремих речах доби пізнього палеоліту вчені засвідчили геометричний орнамент, що складався переважно з двох ритмів: чисел п'ять і сім. Як правило, вони зустрічалися на оригінальних виробах, що були виготовлені зі смаком, і, як було встановлено, їх малюнок ніс навантаження певних символів і понять. Причому було прослідковано, що ритм числа сім зустрічався частіше, ніж числа п'ять. Учені дійшли думки, що в основі магії числа сім лежить марновірство, яке було поширено в регіоні Передньої Азії, в малих народів Сибіру, Далекого Сходу, Африки, Океанії. Так, наприклад, ойрати (група західномонгольського етносу у Монголії і Китаї) та кети (народ, який живе в

Красноярському краї Російської Федерації по середній і нижній течії Єнісею) нараховували сім небес, чукчі – сім світів, деякі народи шанували сім матерей-прародичок, інші вірили в сім душ людини і її воскресіння на сьомий день. Магія числа сім лежала в основі появи і зникнення місяця, що триває, як вірили, протягом чотирьох циклів по сім днів, тобто 28 днів.

Багато загадкових елементів містить другий і третій яруси малюнка. У другому ярусі представлені чотири парні трикутники, що були заштриховані косими лініями. На наш погляд, вони відповідають чотирьом порам року. Привертає увагу те, що і тут дотримано магію числа сім: з восьми трикутників заштриховано лише сім. У центрі малюнка добре читаються два сонячні знаки-хрести - символи вогню і сонця, які більш відомі як свастика, сварга або свастя. Як символ бога сонця вперше в історії людства вона виникає в надрах мізинської цивілізації. Сварга (свастика) являє собою той же хрест, але в динаміці, уособлюючи круговий рух сонця навколо землі.

Оскільки є два види сварг (обернені вправо і вліво), то вони демонструють рух літнього та зимового сонця, або рух денного і нічного світила. Загнуті кінці сварги позначають напрямок руху енергетичних потоків, що не збігаються з фізичним рухом колеса. Свастика втілює також ідею руху в двох напрямках - за та проти годинникової стрілки. Індійці, наприклад, вважали, що рух за годинниковою стрілкою - це символ чоловічої енергії, а проти - жіночої. Для наших предків знак свастики означав життя і світло, був символом вічної круговерті всесвіту. Як орнаментальний мотив зустрічається в мистецтві древніх культур, а також в античному, середньовічному та народному мистецтві.

Чи не найважчою для пояснення є центральна композиція білківської миски. На нашу думку, вона символізує конкретну подію, що була пов'язана з обрядом тілоспалення і захоронення залишків кремації, здійсненого між весняним та осіннім рівноденням. У двох прямокутниках угадується вогнище, складене з дерева, на якому було здійснено кремацію. Що стосується миски, то вона була виготовлена для поховального обряду і до кургану потрапила як супровідний інвентар.

Отже, основний підсумок усього вищевикладеного полягає в тому, що малюнок на мисці із села Білки, виявленої братами Затлукалами, має глибоке смислове та символічне навантаження, яке із глибини століть донесло до наших днів гідні подиву вісті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березанская С.С. Северная Украина в эпоху бронзы. Киев: Наукова думка, 1982. 209 с.
2. Михайлов Б.Д. Кам'яна скульптура з гроту Кам'яної Могили. *Археологія* 1993. № 1. С. 110 – 114.
3. Пеняк С.І., Пеняк П.С. Археологія Закарпаття: історія дослідження. Ужгород: Краєвиди Карпат, 2013. 256 с.
4. Попович І. Закарпаття за доби раннього заліза. Kraków-Lwów: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. 183 с.
5. Формозов А.А. Сосуды со знаками эпохи знеолита и бронзы и история письменности. *Вестник древней истории* 1963. № 2. С.180-182.
6. Kemenczei T. Scythenzeitliches Gefäß mit Reitedarstellung. *Folia Archaeologica*. 1983. T.34. S. 51-71.
7. Zatlukal J. és E. Adatok Podkarpatska Rusz praehistoriájához. Mukačevo, 1937. 190 s.

FINDING OF THE ZATLOUKAL BROTHERS: AN ANCIENT SCRIPT OR A CALENDAR?

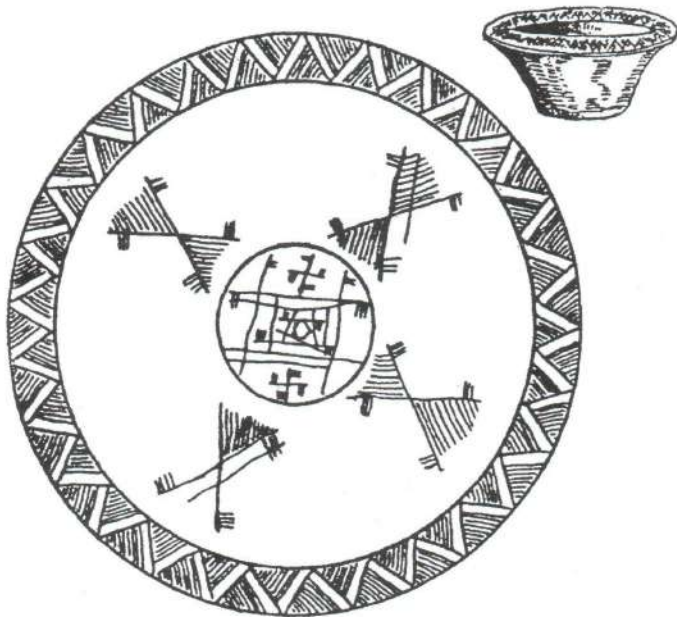
PENYAK Pavlo (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. The paper is devoted to an interesting finding of the Zatloukal brothers at the excavations of an ancient barrow between the villages of Osy and Bilky in 1934 – 1935 and its interpretation. This was a plate with a bright black surface with an unusual decoration. After comparison and analysis of the known ancient chronologic systems we arrived at a conclusion that this is a graphic representation of an ancient calendar of the bearers of the Kushtanovytska culture (6 – 4 th century BC).

Key words: Zatloukal brothers, decoration, calendar, Kushtanovytska culture.

Е. Затлукал

Білки. Курган 26 (12). Миска з поховання.

УДК 94(477.87)+061.922»19»:930.255(092)Легоцький

**РОЛЬ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В ЗБЕРЕЖЕННІ
КОЛЕКЦІЇ СТАРОЖИТНОСТЕЙ ТИВОДАРА ЛЕГОЦЬКОГО
НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ НА ПОЧАТКУ
20-х РОКІВ ХХ ст.**

Ігор ЛІХТЕЙ (Ужгород, Україна)

Ліхтей Ігор. Роль товариства «Просвіта» в збереженні колекцій старожитностей Тиводара Легоцького на Підкарпатській Русі на початку 20-х років ХХ ст. 12 сторінок; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Резюме. У статті розглянуто діяльність чільних представників товариства «Просвіта» щодо збереження колекції старожитностей Тиводара Легоцького, яку в 1920 р. придбав Лазар Зінгер і мав намір вивезти за межі Підкарпатської Русі. На основі архівних матеріалів простежуються зусилля просвітян, спрямовані на те, щоб не допустити цього та зберегти для нащадків цінні предмети музейного значення. Лише через деякий час після тривалої судової тяганини питання вирішилося позитивно: держава відшкодувала Лазарові Зінгеру кошти, а врятована колекція Т.Легоцького стала надбанням новоствореного музею в Мукачеві. Не останню роль у цьому відіграла непохитна позиція просвітянських активістів.

Ключові слова: товариство «Просвіта» Підкарпатської Русі, колекція старожитностей Тиводара Легоцького, музейна та бібліотечна комісія товариства «Просвіта», Михайло Новаковський, Юлій Брацайко, Августин Волошин, Василь Гаджега.

Одним із проявів культурного відродження Закарпаття в рамках Чехословацької республіки (перебуваючи в складі цієї держави, край називався Підкарпатська Русь) упродовж 20-30-х років ХХ ст. стало виникнення й функціонування громадських організацій. Особливо активну діяльність у суспільно-політичному житті Закарпаття провадило культурно-освітнє товари-

ство «Просвіта». Воно було створене 9 травня 1920 року в Ужгороді завдяки наполегливості о. д-ра Августина Волошина, братів Юлія та Михайла Бращайків, о.д-ра Василя Гаджеги, Степана Клочурака, д-ра Івана Панькевича та інших провідників національного відродження краю. Головою товариства став адвокат д-р Ю.Бращайко, його заступником – о.А.Волошин, а секретарем – відомий український учений-мовознавець, уродженець Львівщини І.Панькевич. Хоча ядро «Просвіти» складала місцева інтелігенція, великий вплив на форми і методи її діяльності мали вплив емігранти з Галичини.

На установчих зборах «Просвіти» за пропозицією д-ра Михайла Новаковського (1872 – 1941) було ухвалено рішення створити Руський Національний музей та обрати музейну комісію [1, арк.5]. Ці рішення було зафіксовано і в Статуті товариства, який з-поміж різних напрямків роботи «Просвіти» виокремив, зокрема, такі: «...ж) закладання бібліотекъ и музеѣвъ та опѣки надъ истнующими вже и теперь; з) давання почину до заложення Центрального Національного Музея для цѣлоѣ области Подкарпатскоѣ Руси» [16, арк.4]. І вже 11 травня 1920 р. на першому засіданні Головний відділ «Просвіти» призначив своїм референтом (представником) музейної та бібліотечної комісії вченого-богослова та історика о.Василя Гаджегу (1864 – 1938). Саме йому належало подати для затвердження на наступному засіданні Головного відділу список членів музейної та бібліотечної комісії [10, с.74-75].

Наступне засідання Головного відділу відбулося 18 травня 1920 р. Тоді В.Гаджега повідомив, що на засіданні музейної та бібліотечної комісії були присутні тільки двоє з п'яти її членів. Двоє перебували у відрядженні, ще один не з'явився. Тож Головний відділ, продискутувавши це питання, ухвалив рішення про збільшення чисельності музейної та бібліотечної комісії [12, с.76]. У протоколі не зазначено прізвищ цих п'яти членів комісії. Їх наводить один із засновників «Просвіти» Микола Творишло (1884 – бл. 1952) у брошурі «Історія основи товариства “Просвіта” Підкарпатської Русі в Ужгороді». Це були о.ігумен чоловічого монастиря Чину св.Василія Великого Теофан Скиба (пом.1949) – голова, д-р Михайло Новаковський – заступник голови, Петро Ку-

цин – секретар, Іван Панькевич – архівар, а також директор гімназії д-р Андрій Алиськевич як член комісії [1, арк.7].

Відтак на засіданні Головного відділу 25 травня 1920 р. В.Гаджега запропонував для затвердження розширений список членів музейної та бібліотечної комісії в такому складі: о.Теофан Скиба – голова, д-р Михайло Новаковський – заступник голови, Петро Куцин – секретар, Іван Панькевич – архівар, о.Василь Такач – касир, а також четверо членів комісії – майор Євген Пуза, Андрій Алиськевич, інженер Егрешій, професор Йосиф Бокшай. Таким чином музейна та бібліотечна комісія зросла до 9 осіб. Крім того, о.Василь Гаджега повідомив, що комісія вирішила звернутися за допомогою до очільника Шкільного відділу Цивільного управління Йозефа Пешека. Керівництво «Просвіти» підтримало таку ініціативу й визначило уповноважених для цього осіб: трьох представників Головного відділу (д-ра Юлія Брацайка, д-ра Івана Панькевича, о.Василя Гаджегу) і трьох членів музейної та бібліотечної комісії (о.Теофана Скибу, д-ра Михайла Новаковського, Петра Куцина) [12, с.78].

Уже наступного дня, тобто 26 травня 1920 р., згадані представники «Просвіти» прибули в Шкільний відділ Цивільного управління Підкарпатської Русі з письмовою пропозицією. В ній ішлося про те, щоб Шкільний відділ подбав про приміщення для музею й бібліотеки «Просвіти», надав товариству субвенцію в розмірі 60 000 Кч і призначив до складу музейної та бібліотечної комісії свого представника (комісара). Делегатів прийняв очільник Шкільного відділу Йозеф Пешек, який щиро запевнив, що всіляко сприятиме діяльності музейної та бібліотечної комісії. Він також сказав, що на 1920 р. вже виділено 20 000 Кч для розвитку музейної справи на Підкарпатській Русі. Таку ж суму планується зарезервувати в бюджеті і на наступний, 1921-ий, рік. У підсумку Й.Пешек пообіцяв всі ці кошти передати музейній та бібліотечній комісії [7, арк.4;13, с.79].

Влітку 1920 року музейна та бібліотечна комісія звернулася до патріотів рідної культури, «чтобы всяки творы природы, творы штуки (мистецтва – І.Л.), историчны памятки, старовину, книги и издания, что мають в цѣль науку и всесторонное роз-

слѣдованіе Подкарпатской Руси заганяли на адресу: П.Теофанъ Скиба, монастирь о.о.Василіянъ въ Ужгороді» [6, с.4], тобто на адресу голови комісії.

Водночас представники музейної та бібліотечної комісії нав'язали контакти з Чеським національним музеєм у Празі, сподіваючись на підтримку цієї поважної й авторитетної установи. До того ж, вони намагалися долучитися до врегулювання питання щодо повернення багатьох раритетних речей і книжок, пов'язаних з історією та культурою краю, які знаходилися в публічних музеях, бібліотеках та архівах Відня й Будапешта. Так, 9 червня 1920 року музейна та бібліотечна комісія звернулася з листом до міністерства закордонних справ ЧСР з вимогою ввести трьох просвітян до складу ліквідаційних комісій у Відні та в Будапешті для обстоювання інтересів Підкарпатської Русі у справі повернення культурних цінностей. Однак офіційна Прага аж ніяк не відреагувала на таку пропозицію [7, арк. 4; 13, с.80]. Згодом листом від 23 червня 1920 р. «Просвіта» також акцентувала увагу Цивільного управління Підкарпатської Русі та столичного уряду на необхідності припинити руйнування старих дерев'яних церков у випадку побудови на їх місці нових споруд і запровадити їх консервацію [8, арк.12].

На засіданні Головного відділу «Просвіти», яке відбулося 23 серпня 1920 року, обговорювалися положення «меморіалу» (меморандуму) товариства для представлення його губернаторові, віце-губернаторові та очільникові шкільного відділу у справі музею ім.Тиводара Легоцького в Мукачеві. Крім членів Головного відділу, у зібранні взяв участь також заступник голови музейної та бібліотечної комісії д-р М.Новаковський. Після погодження основної частини документу члени Головного відділу одностайно ухвалили таку резолюцію: 1) урядовці повинні уможливити працю музейної та бібліотечної комісії й виділити кошти, призначені задля цього в бюджеті; 2) губернатор повинен призначити урядового комісара й куратора для врегулювання всіх питань щодо музею ім. Т.Легоцького. До того ж, представникові «Просвіти» слід підготувати докладний опис цього музею; 3) позаяк усі дозволи на право торгівлі старожитностями із зібрання Т.Легоцького мукачівський жупан надав його родині, не знаючи

ситуації, то їх потрібно анулювати, а ті предмети, які вже продано, повернути. Відтак було затверджено склад делегації, яка мала вручити документ вищим посадовцям краю. До неї ввійшли д-р Ю.Бращайко, д-р, о.В.Геджега, о.Т.Скиба, д-р І.Панькевич та д-р М. Новаковський [2, с.86-87].

Уже 25 серпня 1920 р. уповноважені Головним відділом особи побували у віце-губернатора краю П.Еренфельда та очільника шкільного відділу Й.Пешека. Щодо губернатора Г.Жатковича, то він прийняв просвітян 26 серпня 1920 р. Державні мужі пообіцяли вирішити питання щодо музейного зібрання Т.Легоцького і запропонували призначити урядовим комісаром д-ра Шетнера. Але після зауваження М.Новаковського про те, що той надто завантажений іншою працею, було погоджено кандидатуру голови суду в Мукачеві д-ра Віктора Адамковича [3, с.87].

Напрацьовані Головним відділом пропозиції було узагальнено під назвою «Меморіаль Муз. и библ. Комисіѣ т-ва Просвѣты въ Ужгородѣ для цивільноѣ Управы Підкарпатської Руси въ справѣ заснованя Національного Музея» (далі – «Меморіал»). У документі було наведено склад музейної та бібліотечної комісії, а також висвітлено перші кроки її діяльності. У цьому контексті наголошувалося, що особливу увагу члени музейної та бібліотечної комісії приділяли музеєві ім.Т.Легоцького в Мукачеві. Відтак у «Меморіалі» йшлося про те, що адвокат Теодор Легоцький, який народився на теренах Словаччини¹, автор монографії про Березьку жупу та кількох інших описово-історичних творів, понад 30 років ретельно збирав речі, дотичні до археології, нумізматики та історії Підкарпатської Русі загалом та околиць Мукачева зокрема. Він ініціював створення в Мукачеві музейного товариства. Метою його діяльності було відкриття в цьому місті музею, основою якого мала стати археологічна колекція Т.Легоцького. Перші загальні збори Музейного товариства відбулися 2 червня 1907 року. На знак подяки їх учасники запропонували назвати і музей,

¹ Сучасні дослідники Йосип В.Кобаль та Олена Кобаль відзначають, що Т.Легоцький народився 5 жовтня 1830 р. в містечку Фужіне, що поблизу сучасного міста Рієки (Хорватія), в родині переселенців із комітату Турц (нині це територія Словаччини) [4, с.3].

і товариство іменем Т.Легоцького. Тоді ж було обрано й очільника та президію Музейного товариства. Головою став Т.Легоцький, а до складу Президії, крім нього, увійшли Яків Бонер і Юлій Варад (заступники), д-р Йосиф Михайло Янкевич (директор музею), д-р Кароль Тарчій (секретар), Стефан Салаян (касир) та д-р Юлій Блюменевич (юристконсульт).

Невдовзі в Будапешті було затверджено статуту Музейного товариства й угорська влада стала опікуватися колекцією старожитностей, зібраних Т.Легоцьким. Управлінський персонал краю всіляко сприяв збиранню музейних предметів. Місцеві газети поширювали заклик передавати в музей різні знайдені чи збережені старовинні речі. Відповідно до свідчень реєстру, який із 1906 року і аж до своєї смерті (в 1915 р.) вів Т.Легоцький, в останні роки його життя музейне зібрання поповнювали й інші особи. Тож, на думку просвітян, воно повинно було стати публічним надбанням і перебувати під захистом держави. Та попри це, родина Т.Легоцького не погоджувалася з такими діями, висувала різні претензії та навіть продавала і роздавала деякі предмети (книжки, нумізматику), які становлять музейну цінність.

У підсумку, «Меморіал» висунув такі пропозиції до Цивільного управління: 1) якнайшвидше надати товариству для організації музею і бібліотеки матеріальну допомогу в розмірі 60 000 Кч і визначити для цього приміщення; 2) підтримати клопотання «Просвіти» у справі виявлення історичних пам'яток в музеях Відня та Будапешта, вивезених із Підкарпатської Русі, та посприяти їх поверненню на батьківщину; 3) делегувати з Ужгорода до Мукачеве комісара (уповноваженого), щоб той а) провів опис і зберіг музей ім.Т.Легоцького в Мукачеві; б) зафіксував і призупинив чинність усіх дозволів на продаж і вивезення із Підкарпатської Русі предметів цього музею; в) повернув ті предмети, які було вивезено або подаровано; г) призначив замість недіючого Музейного товариства ім.Т.Легоцького куратора задля подальшого збереження прав і майна музею [7, арк.4-5].

Отже, ситуація з музеєм ім.Т.Легоцького була доволі непростою. Власне, на той час музею як публічного загальнонародного закладу не існувало. Йшлося про колекцію старожитностей,

зібрану Т.Легоцьким, яку можна розглядати як своєрідний приватний музей. Слід відзначити, що Цивільне управління та його шкільний відділ теж виступали за те, щоб створити в краї перший класичний музей, ядром для якого стали б предмети старовини, зібрані Т.Легоцьким. Про це, зокрема, свідчить звернення шкільного відділу Цивільного управління Підкарпатської Русі у міністерство внутрішніх справ ЧСР, яке було підготовлено 7 серпня 1920 р. [5, арк.1-2], тобто незадовго до появи «Меморіалу» товариства «Просвіта». У документі відзначалося, що після смерті 1920 року дружини Т.Легоцького їхні діти – син та п'ятеро доньок переселилися в Угорщину. До такого кроку їх частково спонукало те, що волею долі вони опинилися у статусі вигнанців, позаяк син служив угорським офіцером, а доньки були одружені з угорськими офіцерами та урядовцями. Перед від'їздом родина продала колекцію Т.Легоцького кільком купцям. Один з них придбав книги, інший – нумізматичну колекцію. Але найбільшу частину музейного зібрання закупив Лазар Зінгер з Братислави. Він хотів вивезти все до Братислави, аби потім там влаштувати розпродаж. Тож, аби зберегти музейне зібрання Т.Легоцького, жупанське управління в Мукачеві його опечатало.

Після цього, як впливає зі звернення шкільного відділу, міністерство у справах Словаччини спеціальним розпорядженням заборонило вивозити мистецькі витвори зі Словаччини та Підкарпатської Русі. Щоправда, з документу не зрозуміло, чи дозволялося вивозити такі речі з Підкарпатської Русі до Словаччини. Шкільний відділ звертає також увагу на розпорядження угорського міністерства, відповідно до якого, власники колекцій мистецтва і старожитностей перед продажем повинні були спочатку запропонувати їх музейній комісії в Будапешті. Якщо ж вона на них не претендуватиме, то тоді їх дозволялося продавати. Це право поширювалося і на Чехословацьку республіку, а відтак – і на самоврядну Підкарпатську Русь. Тож ним можна було б скористатися, оголосити продаж колекції Л.Зінгерові недійсним і вимагати застосувати право привілею щодо її купівлі.

Водночас шкільний відділ інформує, що Л.Зінгер придбав усю музейну збірку за 400 тисяч немаркованих крон (угорських). В

еквіваленті до маркованих грошей це становить 200 тисяч. Крім того, він сплатив 106 тисяч крон на різні витрати. Та попри це, Л.Зінгер готовий був продати зібрання Т.Легоцького (крім нумізматичної колекції) за 250 тис. крон, але з ним можна домовитися і про нижчу ціну, особливо якщо справу вирішити швидко. Шкільний відділ повідомляє також про те, що ситуація, яка склалася навколо музею Т.Легоцького, перебуває в полі зору музейної і бібліотечної комісії товариства «Просвіта». На зібранні, що відбулося 6 серпня 1920 р., представники комісії взяли за вирішення цієї справи з наміром відрядити до Мукачєва фахівців для з'ясування як правового статусу колекції Т.Легоцького, так і її вартості.

З документу довідуємося, що ця музейна збірка передусім складається з надзвичайно цінних предметів, віднайдених в ході археологічних розкопок (12 вітрин та 2 повні скрині). Крім того, є тут предмети історичні, старовинні художні та етнографічні. Професор гімназії в Турчанському св.Мартині д-р Ян Сімер оцінив вартість збірки доісторичних предметів на суму 40 тис. Кч. Тож у зверненні шкільного відділу наголошується, що придбання колекції Т.Легоцького, яка може стати ядром для майбутнього музею, є суттєвим і матиме велике духовне значення для Підкарпатської Русі. На жаль, ані місцева влада, ані «Просвіта» не мають коштів не лише на купівлю музею, але навіть на проведення необхідних заходів щодо оцінки експонатів у разі їхнього перевезення до Ужгорода. В крайньому разі «Просвіта» намагатиметься отримати гроші, вдавшись до позики, але в цьому питанні потрібно діяти швидко.

Наприкінці звернення акцентовано увагу на тому, що, крім зібрання старожитностей Т.Легоцького, в Мукачєві можна знайти ще чимало цінних предметів, музейних колекцій, книг для майбутнього музею Підкарпатської Русі. Тож для вжиття необхідних заходів у цій справі з дозволу Цивільного управління та за посередництва адміністрації Мукачівської жупи було запроваджено посаду тимчасового консерватора. Ним став завзятий колекціонер Бєла Боростяні, який на той час зібрав чималу колекцію предметів музейного значення, щоправда, меншу, ніж у Т.Легоцького.

Чинність Б.Боростяні як консерватора поширювалася на територію Мукачівської та Березької жуп. При цьому свої функції він мав виконувати безкоштовно. Шкільний відділ відзначає, що Б.Боростяні з великим старанням і відданістю дбає про суспільний інтерес до колекцій і старожитностей. Він також розпочав перемовини з владою про надання приміщення в Мукачівському замку, щоб провести там незначний ремонт і тимчасово розмістити деякі колекції [5, арк.1-2].

Відтак 17 травня 1921 р. у Шкільний відділ Цивільного управління було надіслано низку матеріалів від «Просвіти», супровідний лист на які підписали о.Августин Волошин, д-р Іван Панькевич та о.Василь Гаджега [8, арк.2]. Серед документів містився також звіт д-ра Михайла Новаковського у справі охорони пам'яток, підготовлений на основі критичної ситуації, що склалася навколо скарбів Т.Легоцького. Стисло описавши події, внаслідок яких колекція старожитностей після смерті Т.Легоцького не стала надбанням громадськості, а залишилася в його родині, М.Новаковський акцентував на перипетіях подальшої долі збірки. Він, зокрема, відзначив, що після того, як весною 1920 року померла вдова Т.Легоцького п. Катарина з роду Бузат, не залишилося нікого, хто б переймався питанням облаштування зібраних ним предметів музейного значення. Тож колекція Т.Легоцького стала жертвою спекулянтів. В результаті, 19 червня 1920 р. крамар Йосиф Шайович з Мукачева уклав від імені купця Лазаря Зінгера, що мешкає в Братиславі, угоду зі спадкоємцями Т.Легоцького та його дружини п.Катарини. Відповідно до її умов, Й.Шайович та Л.Зінгер за 200 тис. угорських крон придбали у власність усю колекцію Т.Легоцького.

Після цього Л.Зінгер, як стверджує М.Новаковський, вивіз нумізматичну частину зібрання до Братислави і заявив про свою готовність продати її Чеському музею в Празі. Всі заходи, насамперед, перемовини представників влади із Й.Шайовичем та Л.Зінгером, а також спроби переконати цих панів у Шкільному відділі краю в тому, що їхній вчинок є негідним, не дали позитивних результатів. Більше того, Л.Зінгер звернувся в Судову палату в Берегові з позовом про визнання за ним права власності на ко-

лекцію, про незаконність опечатування органами влади будівлі, де знаходяться старожитності, про повернення йому каталогів цих музейних предметів та відшкодування всіх витрат. Перше судове засідання в цій справі, наголошує М.Новаковський, було призначене на 5 квітня 1921 р., та розгляд справи триває й надалі [8, арк.3-3зв]. Отже, з документу довідуємося, що місцева адміністрація опечатала основну частину колекції, а її каталоги конфіскувала, що викликало гнівний протест з боку Л.Зінгера.

Далі М.Новаковський звертає увагу на те, що угорське законодавство не надто опікувалося справою охорони пам'яток та музейних предметів і бібліотек. Це питання безпосередньо регулювали тільки два законодавчі артикули (№ XXXIX від 1881 р. та № IV від 1916 р., зокрема, § 6). Натомість молода Чехословацька республіка вже 10 грудня 1918 р. ухвалила важливий закон, який вступив у силу буквально через тиждень. У параграфі 12 цього закону було прописано, що архіви, музеї, наукові збірки, бібліотеки, а також старовинні предмети, які знаходяться у публічному та приватному маєтку на теренах Словаччини, заборонено вільно продавати, знищувати чи вивозити за її межі. Наступний, 13-ий, параграф, зазначає, що дія закону поширюється не тільки на Словаччину, але й на всі території колишнього Угорського королівства, які ЧСР візьме під свою адміністрацію, а отже, і на Підкарпатську Русь.

У підсумку М. Новаковський наголошує, що цей закон, поза всяким сумнівом, стосується і Підкарпатської Русі. Тому на його основі, а також на підставі § 6 артикулу № IV від 1916 р. губернатор Підкарпатської Русі може запровадити надзвичайно важливе розпорядження щодо охорони пам'яток і музейних скарбів краю, аналогічний до того, який міністерство у справах Словаччини видало для словацьких земель ще 10 листопада 1919 р. При цьому М.Новаковський пригадав, що Музейна і бібліотечна комісія товариства «Просвіти» 23 червня 1920 року звернулася до Цивільного управління з листом, у якому закцентувала на необхідності якнайшвидше заборонити вивезення музейних предметів, бібліотечних збірок чи якихось інших пам'яток з території Підкарпатської Русі й суворо карати порушників [8, арк.4-4зв.]. Заслугує на увагу інформація про те, що М.Новаковський навіть підготував

для губернатора проєкт відповідного розпорядження, обґрунтувавши його положення з правової точки зору [8, арк.5-5зв.].

Влітку 1921 р. представники русофільського товариства «Школьная помощь» звернулися до кураторів музейного зібрання Т.Легоцького – президента ужгородської Седрії д-ра В.Адамковича, д-ра В.Сулинчака та Б. Боростяні з проханням передати організації колишнє помешкання Т.Легоцького в Мукачеві (вул. Головна, 58, де знаходилася колекція), щоб облаштувати тут дівочий інтернат для тамтешніх школярок. Натомість уповноважені цієї спілки пообіцяли перевезти музейні предмети в Мукачівський замок. Отримавши згоду, «Школьная помощь» подала в мукачівський жупанат клопотання про ревізію приміщення для інтернату. За сприяння мукачівського жупана Б.Товпалика це питання вирішилося позитивно й 9 серпня 1921 р., за підтримки Б.Боростяні, розпочалося перевезення колекції Т.Легоцького в замок, і за кілька днів, попри певні перешкоди, її було доправлено туди [14, арк. 3зв., 13].

Активісти «Просвіти» продовжували уважно стежити за розвитком ситуації навколо раритетного зібрання Т.Легоцького. За дорученням музейної та бібліотечної комісії товариства д-р М.Новаковський 11 – 12 вересня 1921 р. побував у Мукачівському замку й ретельно обстежив стан доправлених сюди артефактів. За результатами перевірки він підготував для музейної та бібліотечної комісії «Просвіти» меморандум, який було передано також Шкільному відділу Цивільного управління та очільникові Мукачівської жупи Б.Тоупалику [14, арк. 4-10].

Д-р М.Новаковський передусім відзначає, що після того, як на початку серпня 1921 р. судовий радник Віктор Адамкович, котрий був куратором колекції Т.Легоцького, переїхав з Мукачева до Ужгорода, то вона опинилася без господаря. Зібрання старожитностей перебрав під свою опіку Бела Боростяні, який взагалі не має кваліфікації для ведення музейних справ, а його запопадливе колекціонування перетворилося на звичайне божевілья, тож колекція опинилася в руках людини, яка втратила здоровий глузд.

Після цього М.Новаковський подає інформацію про те, на яких умовах було перевезено зібрання Т.Легоцького в замок. Він

повідомляє, що будинок в Мукачеві на вул. Головній, 58, в якому розміщувалася колекція Т.Легоцького, придбали євреї. Вони запропонували Б.Боростяні, щоб він погодився перемістити старожитності в замок і зголосилися їх безкоштовно туди перевезти та виділити на потреби музею 5 000 Кч. Натомість Б.Боростяні озвучив цю пропозицію музейній та бібліотечній комісії товариства «Просвіти». Тоді М.Новаковський вирішив з'ясувати позицію В.Сулинчака, який від імені В.Адамковича наглядав за музейними предметами і займався їх каталогізацією. Проте В.Сулинчак, а відтак і музейна та бібліотечна комісія «Просвіти» виступили за те, що поки колекцію Т.Легоцького не буде систематизовано й каталогізовано, її слід залишити в його помешканні. До того ж, справа перебуває в судовому розгляді, а це може призвести до серйозних цивільно-правових наслідків для Музейного товариства ім. Т.Легоцького та, цілком імовірно, і для всієї Підкарпатської Русі, адже йдеться про національне надбання краю. Проте Б.Боростяні, як відомо, все-таки перевіз колекцію Т.Легоцького в Мукачівський замок [14, арк. 4-5].

Відтак М.Новаковський описує стан музейних предметів та констатує, що деякі з них Б.Боростяні залишив у будинку № 58 на вул. Головній і новий власник підпирає ними двері. Частину предметів Б.Боростяні покинув на відкритому дворі замку без охорони або покидав у коридорі перед тими приміщеннями, в яких облаштував так зв. «свій» музей. Той музей, який Б.Боростяні вважає приватною власністю та збирає на нього пожертви від мукачівців, розміщено в 5-ти кімнатах підвального крила замку на 2-ому поверсі. У найбільшій кімнаті, що найкраще утримується, спостерігається відносний порядок. Усі предмети зберігаються в засткляних шафах, на стінах розвішано портрети, в кутку під стінами лежать стоси різних необлікованих книг. Більшість цих книг та музейних предметів належали музею, який було створено при 65-ому австро-угорському піхотному полку, який колись тривалий час дислокувався в Мукачеві. Крім того, тут Б.Боростяні виставив і свою збірку мінералів. На думку М.Новаковського, які саме речі в цій кімнаті належать до колекції Т.Легоцького, вдасться з'ясувати тільки після їх ретельного вивчення та каталогізації [14, арк. 5-8].

В інших приміщеннях, як зауважує М.Новаковський, зокрема в другій, третій і четвертій кімнатах, предмети із зібрання Т.Легоцького лежать на підлозі, в цілковитому хаосі й безладі. На пропозицію М.Новаковського передати книжки як депозит музею Т.Легоцького до бібліотеки «Просвіти» і, таким чином, пришвидшити відкриття Національної бібліотеки краю, Б.Боростяні, роздратувавшись, відмовив [14, арк. 7].

Попри відсутність каталогізації та всупереч тому, що долю музейного зібрання Т.Легоцького не було остаточно вирішено, Б.Боростяні відкрив його для загального огляду, встановивши плату за вхід у сумі 2 Кч. Щоправда, публіка, яка сюди приходила, здебільшого малоосвічена, і лише за умови вмілого проведення пізнавальних і повчальних екскурсій могла б збагатити свій духовний світогляд. Але Б.Боростяні, відзначає М.Новаковський, перетворив такі відвідини на фарс, хибно трактує призначення тих чи інших речей і т.ін. Відповідно поводить ся й публіка: відвідувачі беруть музейні предмети до рук, хлопці, зокрема, хапають мечі, рапіри, луки, приміряють до себе, б'ються і под. [14, арк. 7-8].

В одній із кімнат Б.Боростяні облаштував власний побут. Тут усюди (на столі, на кріслах, на шафах, на ліжку) розкидано музейні предмети, деякі з них повішено на стінах. Цими музейними речами Б.Боростяні користується при вживанні їжі. Всі вони давно нечищені та взялися іржею.

У підсумку д-р М.Новаковський констатує, що поки просвітянські активісти ратували за збереження музейної колекції Т.Легоцького через спроби її вивезення за кордон, то незчулися, як її вже раптом потрібно рятувати від місцевих безвідповідальних осіб. Тому він пропонує: 1) подбати, щоб для Товариства ім.Т.Легоцького в Мукачеві замість В.Адамковича було призначено нового куратора; 2) відібрати від Б.Боростяні все музейне й бібліотечне добро та розмістити його у відповідному місці; 3) систематизувати всі речі музейного значення та провести їхню каталогізацію; 4) негайно запровадити заборону на огляд усіх цих музейних і бібліотечних скарбів широким загалом [14, арк. 9].

Цікаво, що Цивільне управління Підкарпатської Русі досить швидко відреагувало на меморандум, підготовлений М.Новаков-

ським за результатами обстеження музейної колекції Т.Легоцького. Так, 11 жовтня 1921 року на адресу товариства «Просвіта» було надіслано листа, якого від імені віце-губернатора краю підписав очільник шкільного відділу Йозеф Пешек [9, арк. 24-26].

Документ складається з 10-ти пунктів. Із окремими зауваженнями Й.Пешек погоджувався, з деякими – ні, дещо намагався прояснити. Так, він вважає неправдою те, що після того, як В.Адамкович переїхав до Ужгорода, то музейна колекція залишилася без куратора, позаяк її було передано під опіку його секретаря проф. В.Сулинчака. Коли ж В.Сулинчака перевели на роботу до Хуста, то мукачівському жупанату було запропоновано призначити нового куратора.

На думку Й.Пешека, Б.Боростяні охороняє музейне зібрання Т.Легоцького з ревною любов'ю колекціонера, який пожертвував цій справі не лише фінансові засоби, але й свій час. Не зовсім достовірно, стверджує урядовець, є інформація «Просвіти» про те, як перевозилися музейні предмети в замок. При цьому він апелює до проф.В.Сулинчака, який за потреби може висвітлити це питання більш докладно [9, арк.24]. Дорікає Й.Пешек представнику «Просвіти» й за те, що той не мав жодних компетенцій виступати з пропозицією передати як депозит предмети з музейного зібрання Т.Легоцького в бібліотеку «Просвіти» в Ужгороді. Всі ці старожитності залишаються недоторканою власністю Товариства ім.Т.Легоцького в Мукачеві [9, арк. 25].

Водночас Й.Пешек погодився з вимогою «Просвіти» про те, що музейні пам'ятки повинні зберігатися належним чином і мають бути каталогізовані. У зв'язку з цим, відзначалося в документі, новому кураторові буде вказано на важливість дотримання цих правил, тож не виключено, що з цією метою шкільний відділ виділить йому субвенцію. Крім того, Й.Пешек повідомив, що Б.Боростяні в усній формі отримав пораду дбайливо охороняти всі предмети, які належать товариству ім.Легоцького. Особливо уважно йому потрібно буде пильнувати за тими двома приміщеннями, в яких уже зібрано більшу частину цінних експонатів [9, арк. 24].

Не слід також, продовжував далі Й.Пешек, забороняти Б.Боростяні тримати в окремій кімнаті предмети музейного значення зі своєї колекції, якщо компетентні органи нададуть йому на це

дозвіл та визначать місце для зберігання. Той факт, що в кімнатах деякі музейні предмети не розміщено на стелажах, урядовець пояснює недостатністю фінансових та технічних засобів, а також замалою кількістю фахових помічників. Він висловлює сподівання, що новий куратор, отримавши субвенцію, виставить предмети як належить, а «Просвіта» залучить своїх представників до плідної праці в Музейному товаристві ім.Т.Легоцького. Якщо ж виявиться, що Б.Боростяні дійсно не компетентний у тому, щоб достеменно описати музейні предмети та з'ясувати їхню історичну цінність, то новому кураторові доведеться залучити для цієї роботи когось із істориків. При цьому урядовець очікує на позитивні пропозиції від «Просвіти», яка проявляє великий інтерес до цієї інституції [9, арк. 25].

Не оминув увагою Й.Пешек і питання збирання Б.Боростяні пожертв для музею. Урядовець наголосив, що той, передусім, повинен виклопотати собі дозвіл для такої діяльності. Але, продовжує далі Й.Пешек, немає підстав піддавати сумніву те, що Б.Боростяні спрямовує всі кошти на потреби музею: лагодить і купує замки, білить стіни і под. Задля цього він і збирає гроші, але лише як добровільні пожертви. Посадовець також відзначає, що застеріг Б.Боростяні бути більш уважним і не дозволяти відвідувачам брати музейні предмети в руки. Зі свого боку Б.Боростяні нібито виправдовувався, що охороняє предмети «якъ око въ головѣ», а відвідувачів запускає в такій кількості, аби мати змогу відстежувати їхні рухи. Водночас Й.Пешек вимагає, щоб М.Новаковський навів імена тих осіб, які поводитися в музеї неналежним чином і коли саме це траплялося [9, арк. 25].

Відповідаючи на прикінцеві пропозиції М.Новаковського, урядовець відзначає: 1) на основі рекомендацій колишнього секретаря Музейного товариства ім.Т.Легоцького д-ра В.Сулинчака мукачівське жупанське управління отримало усне й письмове розпорядження щодо іменування нового куратора цієї організації; 2) Куратор має повноваження і повинен робити для користі музею все те, що вважатиме за потрібне та що вказано в 2, 3 й 4 пунктах меморандуму «Просвіти» [9, арк. 25 – 26]. Отже, всі пропозиції, які М.Новаковський висловив на завершення мемо-

рандому, цивільна адміністрація краю в особі Й.Пешека визнала слухними.

Узагальнюючи опрацьований матеріал слід відзначити, що з самого початку створення товариства «Просвіта» його лідери активно переймалися долею колекції старожитностей Тиводара Легоцького. Йшлося про те, щоб не допустити вивезення зібраних ним цінних артефактів музейного значення за межі Підкарпатської Русі та зберегти їх для нащадків. Лише через деякий час, після тривалої судової тяганини, це питання вирішилося позитивно: на державні кошти від Лазаря Зінгера було викуплено придбану ним значну частину колекції Т.Легоцького і на її основі в Мукачеві відкрито музей. Тож конструктивна позиція у цій справі просвітянських активістів на початку 20-х років була недаремною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брошура М.Творидла «Історія оснoвання товариства «Просвіта» Підкарпатської Русі в Ужгороді», вірш мешканця с.Рахова про місцевого багача і його проугорський напрямок; лист і вірш учителя с. Кивяжд. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф.72. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 1–22.
2. Засідання головного Видѣла тов. «Просвіта» вѣ Ужгородѣ, дня 23.VIII.1920. *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді.* Ужгород, 2003. Річник V – VII (XIX–XXI). С.86–87.
3. Засідання Видѣла «Просвіта» вѣ Ужгородѣ дня 30.VIII.1920. *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді.* Ужгород, 2003. Річник V – VII (XIX–XXI). С. 87–88.
4. Кобаль Й.В., Кобаль О. Тиводар Легоцький. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2015.16 с.
5. Лист Шкільного відділу Цивільного Управління до Президії Міністерства внутрішніх справ про потребу створити в Мукачеві державний музей і використати для цього колекції Легоцького. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф.29. Оп.1. Спр.150. Арк. 1–2.
6. Оголошення. *Русинь.* Ужгородь, 1920. Рочникъ І. Число 3. С.4.
7. Переписка з товариством «Просвіта» про надання допомоги для культурно-просвітньої роботи. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф. 28. Оп. 3. Спр.29. Арк. 1–10.
8. Переписка з товариством «Просвіта» про організацію при Ужгородському музеї комісії з охорони пам'яток старовини та

- діяльність цієї комісії. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф. 28. Оп. 3. Спр.94. Арк. 1-13.
9. Переписказ міністерством шкільництва та освіти Чехословаччини і культосвітнім товариством «Просвіта» про відпущення коштів на придбання експонатів для музею. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф.28. Оп. 5. Спр. 115. Арк. 1-66.
  10. Протоколъ зъ першого засѣданя Выдѣлу т-ва «Просвѣта» дня 11.V. 1920 *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Ужгород, 2003. Річник V – VII (XIX–XXI). С.74–76.
  11. Протоколъ съ другого засѣданя Головного Выдѣлу тов. Просвѣта въ Ужгородѣ, одбутого дня 18. мая 1920. *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Ужгород, 2003. Річник V – VII (XIX–XXI). С.76–77.
  12. Протоколъ изъ засѣданя Выдѣлу тов. Просвѣта въ Ужгородѣ дня 25.V.1920. *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Ужгород, 2003. Річник V – VII (XIX–XXI). С.78–79.
  13. Протоколъ изъ засѣданя головного Выдѣла тов. Просвѣта дня 8.VI.1920. *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Ужгород, 2003. Річник V – VII (XIX–XXI). С.79–81.
  14. Справа про призначення управління мукачівського Музею імені Легоцького. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф. 13. Оп.1. Спр.143. Арк. 1-24.
  15. Статут Товариства «Просвіта», брошура В. Пачовського «Что то Просвіта», незакінчений рукопис статуту Музейного товариства ім. Легоцького; Статут Товариства Українських абсолювентів середніх шкіл Підкарпатської Русі; повідомлення про заснування читальні «Просвіта» в с.Богдан. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф.72. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 1-20.

ROLE OF «PROSVITA» SOCIETY IN PRESERVATION ANTIQUITIES COLLECTIONS OF TIVODAR LEHOTSKYI IN PIDKARPATSKA RUS AT THE BEGINNING OF 20-S OF THE XX CENTURY.

ЛІКНТЕІ Ігор (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. The article examines the activities of prominent representatives of the society «Prosvita» regarding the preservation of the antiquities collection of Tyvodar Lehotskyi, which was purchased by Lazar Zinger in

1920 and he intended to take it outside the borders of Pidkarpatska Rus. On basis of the archival materials, the efforts of «Prosvita» members are traced, aimed at preventing this and preserving valuable items of museum value for the posprity. Only in some time after a long legal procrastination, the issue was resolved positively: the state compensated Lazar Zinger's funds, and the saved collection of T. Lehotskyi became the property of the newly established museum in Mukachevo. Not the last role in that matter was played by the firm position of the «Prosvita» activists.

Keywords: society «Prosvita» of Pidkarpatska Rus, antiquities collection of Tyvodar Lehotskyi, museum and library commission of the «Prosvita» society, Mykhailo Novakovskyy, Yuliy Brashchaiko, Augustyn Voloshyn, Vasyl Hadzhega.

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

УДК 94(477.87)"1929":322+351.741(094.77)

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА НАЧАЛЬНИКА ПОЛІЦІЇ УЖГОРОДА ПРО ПЕРЕДВИБОРЧУ СИТУАЦІЮ В МІСТІ ВОСЕНИ 1929 РОКУ

*Ігор ЛІХТЕЙ (Ужгород, Україна)
Владислав РАЧКУЛИНЕЦЬ (Ужгород, Україна)*

Ліхтей Ігор, Рачкулинець Владислав. Доповідна записка начальника поліції Ужгорода про передвиборчу ситуацію в місті восени 1929 року. 12 сторінок; кількість бібліографічних джерел – 7; мова українська, чеська.

Резюме. У виявленій в Державному архіві Закарпатської області доповідній записці начальника поліції Ужгорода, яка публікується вперше, проаналізовано передвиборчу ситуацію в місті невдовзі після дострокового розпуску 25 вересня 1929 року Національних зборів Чехословацької Республіки. Як регіональні, так і загальнодержавні політичні партії стали відразу ж готуватися до позачергових виборів. Їх було призначено на 27 жовтня 1929 р. Тож документ розкриває перебіг виборчої кампанії в Ужгороді на початку жовтня 1929 р. та свідчить про те, що очільник ужгородської поліції був досить добре поінформований про діяльність місцевих партійних лідерів.

Ключові слова. Підкарпатська Русь, Ужгород, Національні збори Чехословацької Республіки, парламентські вибори 1929 р.

У вересні 1919 р., відповідно до умов Сен-Жерменського мирного договору, Закарпаття увійшло до складу Чехословацької Республіки (ЧСР). У новій державі край став називатися Підкарпатська Русь. У 1920 р. в ЧСР було ухвалено Конституцію, яка декларувала право її громадянам, а отже, й жителям Підкарпатської Русі обирати своїх представників до органів місцевого самоврядування та в Національні збори країни. При цьому вибори в ЧСР проводилися на партійній основі.

Положення та повноваження Національних зборів щодо інших органів державного управління були остаточно визначені Конституцією ЧСР. Її було ухваленою 29 лютого 1920 року Тимчасовими національними зборами країни як закон № 121 Збірки законів і розпоряджень ЧСР [2]. Уже 6 березня того ж року положення Конституції набули чинності. У другому розділі основного закону країни було задекларовано загальні положення про Національні збори, які складалися з Палати депутатів (300 осіб) і Сенату (150 осіб) [2, s.257 – 261]. Того ж таки 29 лютого 1920 р. було ухвалено і два окремі закони (№. 123 та № 124 Збірки законів і розпоряджень), які регулювали процедуру виборчого процесу до Палати депутатів і Сенату [3; 4]. Як і Конституція ЧСР вони вступали в дію 6 березня 1920 р.

Відповідно до положень Конституції та законів № 123 і № 124, вибори до Палати депутатів та Сенату проходили шляхом загального, рівного, прямого і таємного голосування із застосуванням принципу пропорційного представництва. Всі громадяни ЧСР мали право обирати депутатів до обох інституцій, незалежно від статі. При виборах до Палати депутатів до голосування допускалися лише громадяни віком від 21 року, а до Сенату – особи, старші 26 років. До Палати депутатів можна було обирати громадян республіки, які досягли 30-річного віку і їх реноме відповідало умовам процедури, що передбачала право засідати в складі цього органу. У Сенат належало обирати громадян країни віком від 45 років, статус яких також відповідав усім вимогам закону про склад цієї інституції. Вибори до Палати депутатів і Сенату відбувалися в неділю. Відповідно до Конституції ЧСР, термін повноважень осіб, обраних до Палати депутатів, становив шість років, а до Сенату – вісім. Різниця в тривалості виборчих періодів мала забезпечити безперервність прийняття рішень. Зрештою, політичний склад обох палат був майже однаковий, але вони відрізнялися своїми компетенціями. До речі, компетенція Палати депутатів була вищою за повноваження Сенату. Тільки Палата депутатів могла висловити довіру чи недовіру уряду, а в законодавчих питаннях вона мала рацію, навіть якщо сенат не погоджувався з таким рішенням.

Національні збори засідали не безперервно, а в певні періоди, які починалися та закінчувалися оприлюдненням офіційного акту Президента Республіки. При цьому він був зобов'язаний скликати обидві палати на дві чергові сесії протягом року – весняну та осінню. Президент міг припинити засідання парламенту, він також мав право його розпустити. Виняток становив період останніх шести місяців каденції Національних зборів – тоді Президент не мав цих повноважень. У разі розпуску однієї з палат нові вибори мали відбутися протягом 60 днів.

У чеських землях, у Моравії та Словаччині перші вибори до парламенту, відповідно до положень нового законодавства, відбулися вже в квітні 1920 р. Тоді сенатором став русин Юрій Лажо (1867 – 1929), який походив із містечка Свидник і був обраний у Пряшівському виборчому окрузі [6]. На теренах Підкарпатської Русі, де на той час діяла військова диктатура, ситуація була дещо інакша. Відповідно до виборчого закону, волевиявлення на Підкарпатській Русі мало відбутися не пізніше як за 90 днів після їх проведення в інших регіонах республіки, тобто в другій половині 1920-ого року (90 днів минуло 20 липня 1920 року). Відповідно до положень законів № 123 і № 124 (Збірки законів і розпоряджень ЧСР) від 29 лютого 1920 р. про вибори до Палати депутатів і Сенату Підкарпатську Русь було визначено як окремий, 23-й, округ на виборах до Палати депутатів, де належало обрати 9 представників [3, s.274], і як окремий 13-й виборчий округ на виборах до Сенату, який мав обрати 4 сенаторів [4, s.285]. І хоча на початку 1922 р. стан військової диктатури на Підкарпатській Русі було скасовано, однак влада не поспішала проводити тут вибори до Національних зборів ЧСР. В результаті, до 1924 року Ю.Лажо залишався єдиним сенатором-русиним.

Нарешті 1923 р. було вирішено провести вибори до законодавчого органу влади і на Підкарпатській Русі. Вони відбулися в березні 1924 р. На той час у краї вже досить активно функціонувало кілька місцевих партійних організацій. Інтереси русинів репрезентували «Руська землеробська (хліборобська) партія» (РЗ(Х)П), «Карпаторуская Трудовая партия» (КТП) і «Автономный земледільський союз» (АЗС). Серед них проукраїнську позицію

займала тільки РЗ(Х)П, яка в 1924 р. еволюціонувала в Християнську народну партію (ХНП). Її лідером був греко-католицький священник Августин Волошин. Натомість КТП з самого початку свого існування перебувала на русофільських позиціях. До русофільства тяжів і «Автономный земледельський союз», хоча його очільники й акцентували на важливості збереження русинської ідентичності. Крім цих політичних організацій на Підкарпатській Русі утворилися також партії, які репрезентували угорське та єврейське населення краю: Угорська партія права (УПП), Угорська партія дрібних землевласників (УПДЗ), Угорська християнсько-соціальна партія (УХСП), Русинська Автономна Партія автохтонів (РАПА), Угорська національна партія (УНП), Сіоністська партія (СП), Єврейська народна партія (ЄНП) [1, с.124 – 165].

Розгорнули свою діяльність на Підкарпатській Русі і загальнодержавні партії Серед чеських партій найбільш активну й послідовну політику на Підкарпатській Русі проводила аграрна партія, яка на початку 20-х років стала називатися «Республіканська партія землеробів і дрібних селян» (РПЗДС). У 1924 р. в краї вона називалася «Республиканская земледельческая партія в Подкарпатской Руси» (РЗППР) і прагнула згуртувати в своїх лавах як чехів та словаків, так і русинів, угорців та євреїв. Водночас стала проявляти активність Комуністична партія Чехословаччини (КПЧ), також Чехословацька соціал-демократична робітничка партія (ЧСДРП). Слід відзначити, що в складі ЧСДРП існувало українське крило, яке очолювали на Підкарпатській Русі Я.Остапчук та С.Клочурак. Це крило активно підтримував інженер Яромир Нечас, який був переконаний, що русини Підкарпатської Русі є гілкою великого українського народу. З 1926 р. на українські позиції перейшов і крайком КПЧ. Поступово на Підкарпатській Русі поширили свою діяльність також Чехословацька національно-демократична партія (ЧНДП), Чехословацька соціалістична партія (ЧСП), Чехословацька народна партія (ЧНП), Чехословацька промислово-торгова партія середнього стану (ЧПТПСС) та деякі інші політичні сили [1, с.92 – 123, 146 – 157].

За підсумками виборів у 1924 р. до Палати депутатів потрапили Йозеф Гаті (КПЧ), Іван Мондок (КПЧ), Емануїл Шафранко

(КПЧ), Микола Сидоряк (КПЧ), Андрій Гагатко (КТП, ЧСП), Іван Куртяк (АЗС), Йосиф Камінський (РЗППР), Яромир Нечас (ЧСДРП), Корлат Ендре (РАПА). Сенаторами стали Іван Боднар (КПЧ), Ендре Чегі (КПЧ), Ференц Еґрі (РАПА) і Бела Рішко (АЗС). Отже, в ході виборів 1924 р. у Національні збори ЧСР найбільше мандатів здобули комуністи: 4 мандати (з 9) до палати депутатів і 2 мандати (з 4) – у сенат. Крім представників КПЧ, до Національних зборів пройшли також висуванці від РЗППР, ЧСДРП, РАПА, АЗС і КТП, яка брала участь у виборах разом з ЧСП.

У 1925 р. в Чехословаччині загострилися міжпартійні суперечності. В результаті, “загальнонаціональна” коаліція (куди входили такі загальнодержавні партії, як РПЗДС, ЧНП, ЧСДРП, ЧСП і ЧНДП) розвалилася. Це стало причиною розпуску Національних зборів та призначення на 15 листопада 1925 р. (замість літа наступного року) нових дострокових виборів [1, с.174]. За підсумками виборів інтереси Підкарпатської Русі в Палаті депутатів мали боронити такі діячі: Яромир Нечас (ЧСДРП), Андрій Гагатко (КТП, ЧСП), Іван Куртяк (АЗС), Йосиф Гаті (КПЧ), Іван Мондок (КПЧ), Микола Сидоряк (КПЧ), Августин Волошин (ХНП), Ендре Корлат (УНП), Франтішек Кралик (РЗППР), Августин Штефан (РЗППР). Сенаторами від Підкарпатської Русі стали Іван Боднар (КПЧ), Кирило Ришук (КПЧ), Ференц Еґрі (УНП) [1, с.182].

Через суперечки між політичними партіями урядової коаліції її лідери врешті домовилися, що нові вибори відбудуться не у визначений день 1931 р., а вже 1929 року. Тож 25 вересня 1929 р. Національні збори було розпущено. Дострокові вибори було призначено на 27 жовтня 1929 року [1, с.183, 190 – 191; 5, с.75, 79].

Опублікована доповідна записка начальника поліції Ужгорода розкриває перебіг виборчої кампанії в Ужгороді на початку жовтня 1929 року. Документ свідчить про те, що очільник ужгородської поліції був досить добре поінформований про передвиборчу ситуацію не лише в місті, але й загалом у краї. Він, зокрема, звертає увагу на те, як москвофільськими діячами було організовано «Русский блок», спрямований на обмеження впливу аграрної партії, як на зборах формувалися списки кандидатів з урахуванням їх національної приналежності, як у лавах тієї чи ін-

шої політсили серед незадоволених своїм місцем у виборчих бюлетенях визрівали опозиційні настрої і под. Така компетентність цього очільника правоохоронців пояснюється тим, що Ужгород був головним містом Підкарпатської Русі і саме тут здебільшого відбувалися зустрічі політичних лідерів та проходили крайові зібрання як загальнодержавних, так і регіональних партій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. Ужгород: Карпати, 2018. 244 с.
2. Čis.121. Zákon ze dne 29 února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1920. S.255 – 267.
3. Čis.123. Zákon ze dne 29 února 1920, kterým vydává se řád volení do poslanecké sněmovny. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1920. S.274 – 284.
4. Čis.124. Zákon ze dne 29 února 1920 o složení a pravomoci senátu. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1920. – S.284 – 286.
5. Národní shromáždění republiky Československé v druhém desetiletí (1928-1938). Praha: Předsednictvo poslanecké sněmovny: Předsednictvo senátu, 1938. 1001 s.
6. Švorc Peter. Od pluhu do senátorského křesla. Jurko Lažo a jeho doba (1867 – 1929). Prešov: UNIVERSUM - EU, 2018, 271 s.

Доповідна записка начальника поліції в Ужгороді в Президію крайового управління Підкарпатської Русі про передвиборчу ситуацію в місті у зв'язку з розпуском парламенту ЧСР

V Užhorodě, dne 10 října 1929

Presidiu zemského úřadu v Užhorodě.

K shoracitovanému výnosu hlásím, že po rozpuštění Národního shromáždění započaly všechny politické strany ve zdejších obvodech

s volebními přípravami. Konány byly z prvu různé porady vedoucích politických činitelů jednotlivých stran a výborové schůze. Sekretariáty organisací místních, obvodových a okresních jmenovaly pro zemské sekretariáty své důvěrníky, řečníky a členy do krajské volební komise.

Strana agrární v Užhorodě konala dne 5 t.m. zasedání výkonného výboru, na kterém sestavena byla kandidátka do sněmovny i senátu. Kandidátka jest sestavena tak, že zastoupeny jsou národnost česká, rusínská, maďarská i židovská. Bývalý poslanci Dr.Králík a Dr.Štefan kandidování nejsou. Při sestavování kandidátek došlo k rozporu mezi krídlem úřednickým, vedeným odbornou radou inž.Brandejsem a skupinou ing.Zajíce, která zvítězila.

Na prvním místě kandidován jest hostinský Ščerecký, na druhém Cyril Prokop, na třetím ing.Zajíc, na čtvrtém Dr.Kroo, páté místo vyhrazeno jest kandidátu národnosti maďarské. Strana dosud kandidátní listinu nepodala.

Nejakého veřejného projevu strana dosud ve zdejší obvodě neuspořádala a provádí volební přípravy hlavně na venkově Podkarpatské Rusi.

Sensaci předvolební způsobilo utvoření "Ruského národního bloku", který po delším jednání utvořen byl stranami Kurtyakovou, trudovou, ruským národním sojediněním a národními demokraty. Blok bude kandidovati společně rovněž na Slovensku a to na Prešovsku.

Za jakých finančních podmínek byl blok utvořen zde známo není; cílem bloku jest zeslabiti posice strany agrární; vůdcové bloku si od akce této mnoho slibují. Uzavřená smlouva ad hoc ustanoveného volebního bloku zde dosud přesně známa není; proslýchá se však, že Kurtyakovci obdrželi dvě prvá místa na kandidátce do sněmovny na Podkarpatské Rusi, třetí národní demokraté a čtvrté trudovci. Do senátu na Podkarpatské Rusi prvé místo pak trudovci, druhé Kurtyakovci a třetí národní demokraté. Na Prešovsku na prvním místě do sněmovny jest kandidován národní demokrat a na prvé místo do senátu Kurtyakovci.

V pondělí dne 7 t.m.svolal Kurtyak do Užhorodu výkonný výbor strany. V sále hotelu "Koruna" mělo se rozhodovati o kandidátech jeho strany. Do sálu dostavilo se ve večerních hodinách asi 50 kurtyakovských důvěrníků. Ač schůze nebyla ohlášena, chtěl jsem pořádání její povoliti, ovšem trval jsem na tom, že bude přítomen intervenující po-

licejní orgán. Kurtyak stěžoval si do mého rozhodnutí u p. zemského presidenta a po návratu od zemského úřadu vyzval přítomné k rochodu s tím, že chůze se nesmí odbývati, načež se obecenstvo po zapění rusínské hymny rozešlo. Větší část ještě téhož dne z Užhorodu odcestovala.

Ve straně Kurtyakově není jednotnosti o kandidátech; proti mému Kurtyakovi stojí velmi silná oposice, takže kandidáti nejsou do dnešního dne stanoveni. Julius Földesi snaží se za každou cenu prosadit svojí kandidaturu na prvé místo do senátu, za kterýmžto účelem konal zmíněného dne velkou agitaci mezi dostavivšími se důvěrníky, aby je pro sebe získal. Zdá se ale, že snahy jeho nedojdou uskutečnění. Dle dosavadních kombinací kandidovati budou za Kurtyakovce na prvé místo do sněmovny Kurtyak, do senátu Dr.Kamínský. Z řad národních demokratů přichází v úvahu vrchní zdravotní rada Dr.Pinta, z trudovců ředitel Curkanovič.

Ve zdejší obvodě blok žádných projevů dosud neuspořádal, ač vedoucí zmíněných stran jsou ve stálém spojení.

Ve straně sociálně demokratické panuje neshoda, ježto bývalý poslanec inž.Nečas tentokráte na Podk.Rusi kandidovati nebude, nýbrž na Mladoboleslavsku. sociální demokraté nemohou se o prvé kandidátu dohodnouti, neb nárok na prvé místo si činí více stoupenců. Vrchu nabyla ve straně rusínská sekce, která staví za kandidáta školního inspektora Husnaye v Berehově, který take pravděpodobně povede kandidátku strany sociálně demokratické na Podkarpatské Rusi. Zdá se, že strana nemá dostatečný počet schopných pracovníků, aby mohla případně těžit z rozkolu strany komunistické na Podkarpatské Rusi neb dosud nevykazuje nějaké zvláštní činnosti předvolební. Ve zdejší obvodě omezuje se zatím na drobnou agitaci.

Národní socialisté pořádl sjezd zemského výkonného výboru v Králové nad Tisou dne 2 t.m. Bylo rozhodnuto jíti na Podkarpatské Rusi samostatně do voleb. Na požadavky tam přítomných zástupců strany trudové, kteří požadovali Kč 100.000 k úhradě jich dluhů a prvé místo do poslanecké snemovny, nebylo přistoupeno a jak uvedeno, přiklonili se pak trudovci k ruskému bloku.

Za stranu národně socialistickou kandiduje na prvé místo Rusín Zubko, zemědělec z Verecek, na druhém místě MUDr. Pejše, do senátu pak revisor státních drah Skládál z Užhorodu.

Strana dosud volebních schůzí neuspořádala.

Maďarská strana národní jde do voleb společně s maďarskou stranou křesťansko-sociální, do poslanecké sněmovny kandiduje Hokky, do senátu Dr.Korláth. Ve stranách byl při jmenování kandidátů sveden boj mezi mukačevským redaktorem Vozárym, který hodlal kandidovati na prvním místě a byl take většinou pokládán za nejschopnějšího kandidáta. Nabízené druhé místo Vozary údajně nepřijal.

Živnostenská strana jde do voleb samostatně v čele s předsedou živnostenského společenstva Kreislerem.

Vološínova strana křesťanská národní jde do voleb na Podkarpatské Rusi samostatně v čele s bývalým poslancem Vološínem, na druhém místě je kandidován Dr.Michal Braščajko, který aspiroval na prvé místo. Týž hodlá na 21 t.m. svolati do Užhorodu sjezd delegátů spolku "Naděje". Delegáty chce získati pro stranu, aby prováděli agitaci na venkově. Někteří funkcionáři zmíněného spolku zejména příslušníci jiných politických stran, najmě sociálně demokratické, zavrhnou jako ukoliv akci Dra. Braščajky v tomto směru.

Sionisté mají vlastní kandidátku s Drem Sternbachem z Mukačeva v čele a tato vázána jest s kandidátkou sionistů moravsko-ostravských, kteří jdou do voleb společně s Poláky.

V Užhorodě a na Podkarpatské Rusi dlel v těchto dnech bývalý luďácký poslanec Jan Hvozdlík ze Slovenska, který činil pokusy o získání Kurtyaka neb Vološina k společnému postupu s luďáky na Podkarpatské Rusi. K spojení nedošlo a zdá se, že následkem tohoto luďáci na Podkarpatské Rusi kandidovati nebudou.

Policejní ředitel: podpis

Держархів Закарпатської області. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 65, 65 зв., 66, 66 зв. Машинопис. Мова чеська.

Переклад і коментарі

Ужгород 10 жовтня 1929 року

Президії крайового управління в Ужгороді

З приводу вищезгаданої постанови¹ повідомляю, що після розпуску Національних зборів усі політичні партії тутешнього округу розпочали підготовку до виборів. Спочатку проводилися різноманітні зустрічі провідних політичних діячів окремих партій та засідання комітетів. Секретаріати місцевих, районних та окружних організацій визначили своїх довірених осіб, узгодили доповідачів до крайових секретаріатів та членів до крайової виборчої комісії.

Аграрна партія 5-го числа цього місяця провела в Ужгороді засідання виконкому, на якому було сформовано списки кандидатів у Палату депутатів і Сенат. Списки складено таким чином, що в них представлено чеську, русинську, угорську та єврейську національності. Колишні депутати д-р Кралік² і д-р Штефан³ не є кандидатами. Під час формування кандидатських списків стався конфлікт між чиновницьким крилом на чолі з фаховим радником інж. Брандейсом⁴ та групою інж. Заїца⁵, яка перемогла.

¹ Йдеться про постанову Президії крайового управління від 30 вересня 1929 р.

² Кралік Франтішек (д-р Králík František, 11 травня 1890, Теговець – ???) – службовець в Ужгороді, у 1925 – 1929 роках був депутатом Національних зборів ЧСР від Республіканської партії землеробів і дрібних селян (аграрної).

³ Штефан Августин (25 травня, 1877, с.Батар, Сатмар – 1944, Рахів) – адвокат, угорський та чехословацький політичний діяч русинської орієнтації. У 1918 р. став губернатором «Руської Крайни», створеної у складі Угорщини. Відтак деякий час перебував у Польщі, де активно діяв в інтересах Угорщини. Потім повернувся на Закарпаття, примирився з чехословацькою владою і в 1925 – 1929 роках був депутатом Національних зборів від Республіканської партії землеробів і дрібних селян (аграрної). Див.: Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). Ужгород, 1994, с.188; Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. Praha, Libri, 2008. S.247.

⁴ Ян Брандейс (1887–1964) – інженер, у 1919 – 1935 роках працював чиновником Міністерства сільського господарства ЧСР, у т.ч. й на Підкарпатській Русі.

⁵ Заїц Йозеф (28 травня 1892, Млада-Болеслав – 1984, Прага) – чехословацький політик. Із серпня 1924 р. – головний секретар Республіканської

На перше місце (в списку – І.Л., В.Р.) рекомендовано господаря кооперативу Щерецького⁶, на друге – Кирила Прокопа⁷, на третє – інж. Заїца, на четверте – д-ра Кроо⁸, а п'яте місце зарезервовано для кандидата угорської національності. Партія ще не подала список кандидатів.

Партія поки що не організувала жодного публічного виступу в місцевому окрузі і веде підготовку до виборів переважно в селах Підкарпатської Русі.

партії землеробів і дрібних селян (аграрної) на Підкарпатській Русі. Завдяки організаторським здібностям Й.Заїца ця партія суттєво зміцнила свої позиції в краї. В результаті аграніки здобули на Підкарпатській Русі впевнену перемогу на парламентських виборах 1929 р. Тоді ж Й.Заїц також уперше став депутатом Національних зборів ЧСР. Див.: Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. S.274–275.

⁶ Щерецький Василь (15 грудня 1883, с.Лазі – 1962, Ужгород) – землероб. На початку 20-х років ХХ ст. ініціював створення в с.Нижні Верецьки (нині – Нижні Ворота) закупівельно-кредитного кооперативу, а відтак – і заснування в цьому ж населеному пункті Руського народного дому та читальні. У 1929 р. був обраний депутатом Національних зборів ЧСР від Республіканської партії землеробів і дрібних селян (аграрної). Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury, 2008. S.243–245; Kuštek V. Československý svet v Karpatoch 2/Чехословацький світ в Карпатах 2. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov na Slovensku, 2019, 14, 17 – 18, 20 – 21.

⁷ Прокоп Кирило (8 березня 1883, с.Іза – 1974, с.Крива) – землероб. У 1907 р. одружився із заможною вдовою й перебрався в с.Крива. Сповідував православну віру і на Мараморш-Сиготському процесі 1913 – 1914 років був звинувачений у державній зраді й засуджений до ув'язнення та зобов'язаний сплатити штраф. Активно підтримував приєднання краю до ЧСР і в нових демократичних умовах долучився до суспільно-політичного життя. У 1928 р., після резигнації Андрія Гагатка, став депутатом Національних зборів ЧСР, увійшовши до фракції Чехословацької народно-соціалістичної партії. Восени 1929 р. був обраний депутатом Національних зборів ЧСР від Республіканської партії землеробів і дрібних селян (аграрної). Див.: Kuštek V. Československý svet v Karpatoch 2/Чехословацький світ в Карпатах 2. С. 22, 24 – 25, 27; Falat M. Kyril Prokop – biografický náčrt. *Dejiny 2/2021 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. S.92 – 102 http://dejiny.unipo.sk/PDF/2021/Dejiny_2_2021.pdf

⁸ Кроо Шандор (1885, м. Мукачево - ???) – доктор юриспруденції (JUDr), керівник об'єднаної єврейської партії. Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. Ужгород: Карпати, 2018. С.229.

Передвиборчий резонанс викликало формування «Русского народного блоку», який після тривалих переговорів утворили партії Куртяка⁹, Трудова, «Русское народное соединение» і націонал-демократи. Блок також спільно висуватиме кандидатів у Словаччині, а саме – на Пряшівщині.

На яких фінансових умовах було утворено блок, – невідомо; мета блоку – послабити позиції аграрної партії; на такий крок лідери блоку покладають великі надії. Тут ще точно невідомо, що передбачає договір про створення виборчого блоку; однак подекуди, що в списку кандидатів у депутати на Підкарпатській Русі перші два місця отримали куртяківці, третє – націонал-демократи, а четверте – трудовики. У списку до Сенату перше місце від Підкарпатської Русі посіли трудовики, друге – куртяківці, третє – націонал-демократи. У Пряшеві націонал-демократ балотується під першим номером у Палату депутатів, а у виборах до Сенату під першим номером виступає куртяківець.

У понеділок, 7 числа цього місяця, Куртяк скликав до Ужгорода виконком партії. У холі готелю «Коруна» мало відбутися висунення кандидатів від його партії. Увечері до зали прибуло близько 50 Куртякових уповноважених осіб. Хоча зібрання не було анонсоване, я хотів дозволити його провести, але наполягав на присутності поліцейських. Куртяк поскаржився на моє рішення панові крайовому президентові, а після повернення з крайової канцелярії закликав присутніх розійтися, сказавши, що захід не можна проводити, після чого публіка, заспівавши русинський гімн, розійшлася. Більшість уповноважених того ж дня виїхало з Ужгорода.

У партії Куртяка немає однастайності щодо кандидатів; проти самого Куртяка є дуже сильна опозиція, тому кандидати на сьогодні-

---

⁹ Куртяк Іван (21 лютого 1888 – 2 січня 1933, Севлюш, нині – Виноградово) – голова партії «Автономный земледельский союз». У національному питанні сповідував русинофільство, а в політичному – дотримувався проугорської орієнтації. З 1924 р. і до смерті був депутатом Національних зборів ЧСР від цього союзу. Див.: Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). С.182; Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. S.146 – 147.

ні не визначені. Юлій Фелдеші¹⁰ намагається за будь-яку ціну відстояти свою кандидатуру передусім у Сенат, задля чого в згаданий день влаштував велику агітацію серед присутніх довірених осіб, щоб перетягнути їх на свій бік. Але, схоже, його зусилля не увінчаються успіхом. Відповідно до попередніх комбінацій, від куртяківців під першими номерами у списку балотуватимуться до Палати депутатів Куртяк, до Сенату – д-р Камінський¹¹. З-поміж національних демократів береться до уваги головний радник з охорони здоров'я д-р Пінта¹², з трудовиків – директор Цурканович¹³.

¹⁰ Фелдеші Юлій (7 вересня 1875, Собранці – 1947, в'язниця в Самборі) – власник друкарні, русинський видавець і політик угорської орієнтації. Належав до керівного ядра партії «Автономный земледельский союз». У 1935 р. Ю. Фелдеші було обрано сенатором Національних зборів ЧСР від цього союзу. Див.: Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury, s.77; Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.215.

¹¹ Камінський Йосиф (17 листопада 1878 р., с.Раковець, Земплинська жупа – 1944, Ужгород) – правник і політичний діяч. У національному питанні сповідував русофільство, а в політичному – дотримувався проугорської орієнтації. Весною 1919 р. був жупаном комітату Берег з центром у Мукачеві. За чехословацької доби став засновником політичної партії “Подкарпатській Земледельській Союз” (ПЗС) і редактором часопису цієї політсили – “Карпаторусский Вѣстник”. У 1923 р. ПЗС разом з кількома іншими регіональними партіями стала складовою частиною аграрників. Як наслідок, утворилася «Республиканская земледельческая партия в Подкарпатской Руси» і в 1924 р. Й.Камінського як її лідера було обрано депутатом Національних зборів ЧСР. Згодом, Й.Камінський від аграрників перейшов у «Автономный земледельский союз». Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. S.122; Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.214.

¹² Пінта Алоїс (16 серпня 1875, Ліблін, округ Пльзень – ???) – доктор медицини (MUDr). У 1920 р. отримав направлення на Підкарпатську Русь, працював окружним та жупним лікарем, а відтак очолював відділення охорони здоров'я краю.

¹³ Цурканович Іларіон (12 січня 1878, с.Давидівці, нині належить до Чернівецької обл. – 1947, Прага) – русофільський політик. У 1919 р. у званні поручика служив у Чехословацькій армії, в її складі прибув на Підкарпатську Русь і став співзасновником “Карпаторусской Трудовой Партии”; був також директором друкарні русофільського товариства «Школьная помощь» і редактором часопису “Русская земля”. Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. S.50; Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.214.

Блок поки що не організовував жодних виступів у тутешньому окрузі, хоча лідери згаданих партій постійно контактують.

У Соціал-демократичній партії спостерігаються розбіжності, оскільки колишній депутат інж. Нечас¹⁴ цього разу балотуватиметься не на теренах Підк. Русі, а на Младоболеславщині. Соціал-демократи не можуть дійти згоди щодо першого кандидата в списку, позаяк на перше місце претендує чимало однопартійців. Перемогу в партії здобула русинська секція, яка висуває кандидатом Гусная¹⁵, шкільного інспектора в Берегові, який, мабуть, очолить виборчий бюлетень Соціал-демократичної партії на Підкарпатській Русі. Виглядає, що партія не має достатньої кількості здібних співробітників, щоб, можливо, скористатися розколом Комуністичної партії на Підкарпатській Русі, бо особливої передвиборчої активності вона ще не проявила. В тутешньому окрузі [Соціал-демократична партія] поки що обмежується лише незначною агітацією.

Націонал-соціалісти¹⁶ 2-го числа цього місяця організували з'їзд крайового виконавчого комітету в Королеві-над-Тисою. Вони вирішили, що на Підкарпатській Русі братимуть участь у виборах самостійно. Вимоги присутніх представників Трудової партії, які домагалися 100 000 Кч для погашення боргів і першого місця у списку в Палату депутатів, не були задоволені, й тоді трудовики, як відзначалося, приєдналися до «русского блока».

¹⁴ Нечас Яромір (11 листопада 1888, Нове Место-на-Мораві, нині Чехія – 31 січня 1945, с. Мертир Мавр, Велика Британія) – чеський політичний і державний діяч, українофіл. Як один із лідерів координував діяльність У 1924 і в 1925 роках був обраний до Палати депутатів Національних зборів ЧСР від Підкарпатської Русі. Упродовж 1935 – 1938 років був міністром соціального забезпечення Чехословаччини; у 1936 – 1937 роках репрезентував країну в Міжнародному бюро праці в Женеві. Див.: Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. II., N-Ž / Milan Churaň a kol. 2. rozš. vyd. Praha: Libri, 1998. S.9 – 10; Švec M. Sociální demokrat Jaromír Nečas a Podkarpatská Rus. Michael Švec. *Paginae historiae: sborník Národního archivu*. Praha: Národní archiv. Roč. 23. Č. 2 (2015). S. 185-201.

¹⁵ Гусная Юлій (11 жовтня 1893, с.Туряни над Ондавою, Словаччина – ???) – один із чільних представників Чехословацької соціал-демократичної робітничої партії на Підкарпатській Русі. Працював шкільним інспектором у Берегові. Восени 1929 р. був обраний до Палати депутатів Національних зборів ЧСР. У 1933 році Чехословацька соціал-демократична робітничка партія безуспішно висунула Ю.Гусная на посаду губернатора Підкарпатської Русі.

¹⁶ Йдеться про Чехословацьку соціалістичну партію (ЧСП).

На першому місці в списку від партії національних соціалістів балотується русин Зубко, землероб із Верецьок, на другому місці – доктор медицини Пейше¹⁷, а до Сенату – ревізор державних залізниць Складад з Ужгорода.

Виборчих зборів партія ще не проводила.

Угорська національна партія йде на вибори спільно з Угорською християнсько-соціальною партією, до Палати депутатів балотується Гокки¹⁸, до Сенату – д-р Корлат. Під час визначення кандидатів у партіях точилася боротьба з мукачівським редактором Возарі, який мав намір балотуватися першим і загалом вважався найбільш здібним кандидатом. На пропозицію бути другим Возарі нібито не погодився.

Промислова партія¹⁹ йде на вибори самостійно на чолі з головою профспілки промисловців Крейслером.

Християнсько-народна партія Волошина²⁰ йде на вибори в Підкарпатській Русі самостійно на чолі з колишнім депутатом Во-

---

¹⁷ Пейше Вацлав (11 лютого 1891, с.Лібел, Чехія – 1969) – доктор медицини (MUDr), активний діяч Чехословацької соціалістичної партії. У 1920 р. прибув на Підкарпатську Русь і став працювати в лікарні в Мукачеві, невдовзі був обраний заступником старости міста. Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.222.

¹⁸ Гокки Карой (31 січня 1883, м. Севлюш, нині – Виноградово – ???) – секретар Угорської християнсько-соціальної партії й відповідальний редактор часопису “Nátárszéli Újság”. У 1929 р. був обраний до палати депутатів Національних зборів ЧСР. Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.185, 218.

¹⁹ Мається на увазі Чехословацька промислово-торгова партія середнього стану.

²⁰ Волошин Августин (17 березня 1874, с.Келечин, нині Закарпатської обл. – 19 липня 1945 р., в'язниця в Москві) – греко-католицький священник, політичний, культурний та релігійний діяч Закарпаття прочехословацької політичної та української національної орієнтації. Упродовж 1917 – 1938 років був директором учительської семінарії в Ужгороді. У 1924 р. ініціював заснування Народно-християнської партії та був її очільником. У 1925 р. був обраний від цієї партії до палати депутатів Національних зборів ЧСР. Восени 1938 р. був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, а 15 березня 1939 р. став президентом Карпатської України. Весною 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами. Див: Вегеш М. М., Віднянський С. В. Августин Волошин. Вид. 5-е, доопр., змін. / НАН України. Інститут історії України. Ужгород; Київ: РІК-У, Інститут історії України, 2022. 512 с.

лошиним, на другому місці кандидує д-р Михайло Бращайко, який претендував на перше місце. Він також має намір 21 числа цього місяця організувати в Ужгороді з'їзд делегатів товариства «Надія»²¹. Делегатів хоче використати для агітації за партію в сільській місцевості. Деякі функціонери згаданого товариства, зокрема члени інших політичних партій, особливо соціал-демократичної, відкидають будь-які дії д-ра Бращайка в цьому напрямку.

Сіоністи мають власний список кандидатів на чолі з д-ром Штернбахом²² з Мукачева, і той бюлетень пов'язаний зі списком моравсько-остравських сіоністів, які йдуть на вибори разом з поляками.

Цими днями в Ужгороді та на Підкарпатській Русі перебував колишній людацький депутат Ян Гвоздік²³ зі Словаччини, який

²¹ Офіційна назва – «Товариство воєнних інвалідів, вдов и сирот на Подк. Руси "Надѣя" в Ужгородѣ». Воно було створене 4 травня 1920 р. групою проукраїнських діячів Підкарпатської Русі. Серед засновників були Ю. Бращайко, Є. Пуза, А. Волошин, Я. Остапчук, В. Гаджега, С. Клочурак та ін. Очільником став Ю. Бращайко (брат М.Бращайка). Товариство "Надія" виконувало роль посередника між відділом соціальної опіки та інвалідами війни, вдовами й сиротами. Діяльність товариства регламентувалася статутом, в якому було вказано його мету: займатися наданням матеріальної та моральної допомоги інвалідам, вдовам і сиротам. Мовою діловодства визначалася мова руська (малоруська). З метою інформування інвалідів, вдов та сиріт про їхні права товариство "Надія" видавало газету "Наша оборона". Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.198 – 199.

²² Штернбах Вілмош (1 травня 1891, Воловець – ???) – один з провідних діячів Сіоністської партії. Навчався в університеті в Будапешті, був окружним лікарем у Волівці. У 1922 р. заснував приватну медичну практику в Мукачеві. Див.: Ліхтей І. Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років. С.224.

²³ Гвоздік Ян (Югас Янош, 31 березня 1886, Парховани – 1956?, Відень) – словацький педагог, мовознавець, письменник та політичний діяч. Перебував у лавах Глінкової словацької народної партії – Партії словацької національної єдності (Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty). Її членів та прихильників називали «людáками». У 1925 р. Я.Гвоздіка було обрано від цієї партії до Палати депутатів Національних зборів ЧСР. Згодом порвав з політикою «людáків» і приєднався до аграрної партії, від якої балотувався на парламентських виборах 1935 р. Створив також власну політичну організацію – Селянсько-радикальну партію, але вона не набула популярності серед населення. Див.: F.Z. [Fónod Zoltán]. JUHÁSZ János. *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918 – 2004/* Főszerkesztő: Fónod Zoltán. Második javított, bővített kiadás. Pozsony: Madách-Posonium, 2004. S.181 – 182.

намагався загітувати Куртяка або Волошина взяти участь у виборах на Підкарпатській Русі спільно з людаками. Об'єднання не відбулося і, здається, внаслідок цього людаки на Підкарпатській Русі балотуватися не будуть.

Підпис начальника поліції

**MEMORANDUM OF THE CHIEF OF POLICE OF UZHGOROD ON THE
PRE-ELECTION SITUATION IN THE CITY IN THE AUTUMN OF 1929**

LIKHTEI Ihor (Uzhhorod, Ukraine)

RACHKULYNETS Vladyslav (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. In the memorandum of the police chief of Uzhhorod, discovered in the State Archive of Zakarpattia Region and which is published for the first time, the analysis was made of the pre-election situation in the city shortly after the pre-term dissolution of the National Assembly of Czechoslovak Republic on September 25, 1929. Both regional and national political parties immediately started to get ready for the extraordinary elections. They were appointed for October 27, 1929. So the document reveals the course of the election campaign in Uzhhorod in early October 1929 and testifies that the head of the Uzhhorod police was quite well informed about the activity of local party leaders.

Keywords. Pidkarpatska Rus, Uzhhorod, National Assembly of the Czechoslovak Republic, Parliamentary elections of 1929.

РЕЦЕНЗІЇ

Слово про серію «Між Карпатами і Татрами»

З легкої руки письменниці та науковця Тетяни Ліхтей вона народилася не в найлегші для літератури та й загалом для країни часи. Це був період суцільних криз, фактичного згортання культури, часом суспільного занепаду. Що вже казати про перекладацьку роботу, якщо книговидавництво в новому форматі тільки спиналося на ноги. А автори самі мусили ставати спонсорами власних книжок. І це в той час, коли на Закарпатті існувала чудова школа перекладу, з високим рівнем якості. Навіть побіжний огляд цього феномену зайняв би багато сторінок. Але ось настав час порожнечі, в якій люди думали тільки про те, щоб вижити. У багатьох на нові задуми просто не вистачало відваги. І саме крізь ці десятиліття Тетяна Ліхтей пронесла ідею та ще й так вдало матеріалізувала її – створила перекладацький проєкт «Між Карпатами і Татрами». Ця серія триває в часі із щасливою регулярністю. Стукаю по дереву, щоб не зурочити. Адже за цей час перестало існувати безліч видавництв, газет, часописів... Тож хочеться щиро привітати такий потрібний усім нам сьогодні проєкт. Побажати мужності і талану. А ще розповісти бодай про окремі видання проєкту.

Зокрема, 26 випуск серії Тетяни Ліхтей – це данина пам'яті незабутньому поету Петрові Скунцю. А ще це певним чином і віддання боргу словацького народу перед закарпатським майстром. Адже переклади зі словацької Петра Миколайовича напрочуд органічні, «закарпатські», при цьому він зумів донести всі тривожні та радісні знаки мови оригіналу.

«Особливо близькою Петрові Скунцю була лірика східнославацьких поетів, – зазначає науковець та письменниця Тетяна Ліхтей. – Петро Скунць справді глибоко пройнявся поезією судів-словаків, відчув вібрацію прадавніх коренів слов'янського

генотипу, осягнув спорідненість горянських душ». Цікаво, що і в книзі для дітей «Дитяча азбука» Петра Скунця є чимало перекладів поезій відомої словацької письменниці Людмили Под'яворинської. Перекладач із гумором відтворив там насамперед імітування дитячої мови. Тож низка поезій майстра в перекладах Валерії Юричкової справді є певним відання боргу від словацьких письменників, творчість яких Петро Скунець так яскраво і самобутньо презентував українській спільноті.

Книга перекладів побудована у вигляді стрімких, архітектурно сміливих сходинок. Адже починається вона з перекладів віршів ще юного поета. Власне, тих віршів, завдяки яким Петра Скунця, тоді ще лишень студента УжДУ, помітили літературні патріархи. Притримуючись легкості, імпровізаційного тону, так само граційно переклала В. Юричкова поезію тодішнього першокурсника. Або ж, переймаючись щирим горянських болем, перекладає вірша про зранену смереку.

Ці юні вірші – як теплі зернята, що ворушаться в рідній землі і з яких постане згодом потужний талант майстра. І виявляється, навіть деякі слова співзвучні при перекладі. Притримуючись того ж природного ритму, що і в оригіналі, В. Юричкової вдається поміж граматичними умовностями не загубити і «той біль, що в серці танцює», і доторки «іншої ласки», і самі «зойки віршів».

Тим часом поезія Петра Скунця - напрочуд складна для перекладу. Адже тут багато важить і ритм, яким можемо творити гімн, ніжне зізнання чи розгнівані сумніви. А деколи цей ритм стрімко обвалюється, як це буває в сейсмічній зоні. А часом серед тиші постають рядки, міцні і жиливі, як мотузки дзвонів. І тоді завмираєш у передчутті першого звуку. І всі це кружляння форм, перетікання ліній, стилістичні вибухи потрібно донести до словацького читача в первісному вигляді. Це як серед мегаполісу залишити галювину із прадавніх дерев, не спотворивши її, не узагальнивши до урбаністичного знаменника. Або ж, як про це мовиться у поета: «Щоб вижити, доводиться здрібніти».

Важливі зауваги до життя і творчості Петра Скунця можна знайти і післяслові поета Дмитра Креміня до випуску 26 серії «Між Карпатами і Татрами». Лауреат Шевченківської премії, який

теж є відомим перекладачем, – Д. Кремінь відзначає майстерність перекладів В. Юричкової, які нині може прочитати європеїзований словацький читач. А ще пригадає стрімку Скунцівську ходу, його проникливі очі, які навіть у скельцях окулярів не могли приховати неповторного погляду талановитої і мудрої людини.

А от 27 випуск серії відкриває для нас моменти творчості Миколи Зимомрі, який часто стає рецензентом авторів видань «Між Карпатами і Татрами». Доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої школи України, член Національної спілки письменників України, досліджує німецько-українські та польсько-української літературні зв'язки. Як зазначає у передмові Тетяна Ліхтей, несподівано Микола Зимомря відкрив ще одну грань свого таланту, опублікувавши прозові мініатюри. А ще Т. Ліхтей відзначає справді горянську ошадливість автора у роботі зі словом, і саме через це його творчість «збиває з ніг оголеною правдою, відтворюючи найбільш драматичні колізії з життя верховинців». Але цим оповідям не бракує й соковитого гумору та оптимізму: «Микола Зимомря відтворює цю душу і цей світ, як аскетичний мольфар, як знаючий цілитель-знахар». І саме ця риса стала чи не визначальною у творчості Миколи Зимомрі. Не тільки текст як документ, природа не тільки як гарний краєвид, а й правда, яка приносить біль і зцілення водночас. Зелені етюди автора звучать у польській інтерпретації Тадея Карабовича, доктора філологічних наук, поета, фахівця і дослідника українського літературного процесу ХХ ст. Т.Ліхтей відзначає високу перекладацьку майстерність Тадея Карабовича, який «відтворив у польськомовних шахах нелегку долю малої людини в Карпатському регіоні».

Теплотою і щирістю пройняті мініатюри про бджіл у вулику, які бороняться від спеки і бурі. Чи ось вам зустріч із потойбічним другом. Або ж ще одна мініатюра про буханець, коли люди скидаються на птахів. Всі ці мініатюри нагадують фотографії, але в автора вони перетворюються на тривимірні речі, розгортаються в просторі та часі й завжди сповнені руху. Недаремно багато новел починаються із зачину «Це сталося.....». А надалі постають зима, літо, простори, які, як сувій, розгортаються перед читачем. І тоді бачиш, що не таке воно й безхмарне, те овіяне легендами

життя вівчара із його золотою бринзою. Або сповнені болем, а не лишень героїзмом, війни, що торкаються рідної землі.

Та чи не всі ці літературні миті обперезані думкою: «Складний за вікном був час». Про злам епох автор пронизливо розповідає у творі «Солодко у камені». Батько залишив під каменем для доні гроші, тяжко зароблені, чесні, які мали б стати свідченням його великої любові. Але нова епоха має вже новий кровообіг. У неї нові гроші, нові шаблони. І ті, старі, нікому більше не потрібні. І тут виринає чудова і водночас гірка метафора про втрачені покоління, про непотрібних людей.

Не можна оминати увагою й відгуки про автора різних авторів. Як-от доктора філологічних наук, професора з Києва Наталії Науменко. Науковець відзначає «витончену гру світлотіні» у книзі автора, або ж те, як «одним образом охоплено часопростір цілого світу».

А ось 28 випуск серії присвячений поезії Мирослава Валека у перекладі того ж таки Дмитра Кременя. «Майже кожна поезія митця – маленька особиста драма, - зазначає в передслові упорядник серії Тетяна Ліхтей. – Для глибшого відтворення протиріч автор вдається до парадоксу, іронії і навіть самоіронії». А отже всі ці емоційні стани треба було перекласти, не втративши в дорозі до українського читача «погляду, що квітне кров'ю» чи «сірника зажури», або ж сумління, яке розгортається на несподіваній сторінці, «ніби давній альбом зі старими світлинами», а іншим разом не втратити із поля зору «дзвони над вежами», а ще зуміти вибудувати мишачий сонет. А ще згодом встигнути підхопити яблуко, яке покотилася зі скрині – так, ніби маєш врятувати світ, а усього лишень себе у ньому. Або ж збирати себе по буквочці, коли сам ти, ніби «камінь, кинутий у воду». У цих віршах багато суму. Поет якось навіть скаже: «Сумно всім – од парку і до пляжу». Але варто комусь тебе покликати, і вже вранішнє місто розгойдує трамвай. Д. Кремень чудово зберіг цей заколисуючий ритм, коли рядки роблять коло навколо людей, коли так важливо почути чужий голос, який раптом стає рідним.

А ось й іронічний віршик про закоханого чоловіка, якого не може повернути з вигаданого світу шофер, котрий сигналізує

переходом. Коротенький фрагмент, вірш-світлина, спалах пам'яті – і все. Іншим разом із творчості поета Д. Кремінь видобуває пронизливу ніжність: «Зніми мене із губ, мов кісточку черешні»...

У поезії М.Валека багато й чорного кольору. Але раптом йому дорогу переходить білий. І цей стан перекладачу треба вловити, як-от у поезії про заборонену любов. Бо вже за мить знову чорний колір візьме верх. А білою залишається лишень жінка. Увага до дрібниць постає і в поезії «Елементарний вірш»: але виявляється, що тисячі речей, які були на твоєму боці, – це знак табу. І тоді світ, мов комірець, – шию натирає. Та попри це, «крутяться поетів нічні млини», і слово можна покласти у зроблений «з лози вербовий кошик». І тут не можна оминати дуже своєрідний ритм М. Валека, кий звужується до кінця, ніби поету бракує дихання. Та хоч десь наприкінці віша й спалахує велика жага до життя, коли хочеться пити сонце, наче пиво. Але ось знову рядочки міліють. Вони вже не такі широкі, наче нарешті їх взяли в облогу трави. І цей незвичний ритм зумів не тільки відтворити, а й підсвітити власним талантом перекладач Д. Кремінь.

Є у збірці й верлібри, які котяться вільно, як каблучка у «Першому вірші». Власне, ця поезія й замикає збірку. Як і вся поезія М. Валека, ненав'язлива, забута на столі, вся в чеканні на читача.

Довершують цей урбаністичний настрій репродукції картин Ласло Мадяра. Як і сама збірка, вони не стільки про місто, як про його околиці, в котрі так солодко повертатися, навіть коли надворі дощ, а від величезного міста тебе ховає сіра стіна.

Випуск 29 серії «Між Карпатами і Татрами» несподівано прозовий. Це переклад твору «Медова баба» Душана Міколая Іваном Яцканином. Голова Спілки українських письменників Словаччини, редактор часописів «Бджілка» та «Веселка», Іван Яцканин, як ніхто інший, близький закарпатцям своєю творчістю, своєю подвижницькою роботою, особливо в царині перекладу. Варто згадати хоча б антологію словацького оповідання «Полегшуючі обставини», яку він сформував як перекладач. Або ж переклади на словацьку українських авторів «Місячна усмішка». Або ж антологію малої словацької прози «Таїна», а також переклади низки відомих авторів, яких з українським читачем до цього часу роз-

діляло прикордоння. А ще ж є і вагомий літературно-критичний доробок, де досліджуються найзначущі моменти словацько-українських взаємин.

Тож переклад Іваном Яцканином твору «Медова баба» є напрочуд природним і давно очікуваним кроком. Щодо автора твору, то, як зазначає в передслові до видання Тетяна Ліхтей, «Душан Міколай – митець-традиціоналіст. І саме в житті простих людей, що вміють радіти малому, він черпає натхнення. Але важливу нішу в доробку автора займають твори на тему мистецтва. Саме такою є й «Медова баба».

Натомість Іван Яцканин – і сам автор багатьох прозових творів. Та й тема розповіді ба, навіть ритм та метафоричність твору, йому, здається, дуже близька. Відчувається, що перекладач вільно почувається в мовній стихії твору, а також у творенні сюжету разом з автором. Автор одразу ж підводить читача до теми оповіді. Скульптор Марек переміг у конкурсі. І зараз треба обговорити усього лиш технічні моменти – вибрати найкращу деревину, та ще й намастити її медом, щоб митцеві пощастило. Але Медова баба – таки зовсім не мистецька вигадка. Тому в автора й виникають сакральні перестороги. Та все це прочитається не одразу.

Спочатку будуть шпильки з боку дружини. Аякже, чоловік запрошує у їх будинок натурниць і казна-що вони там роблять, поки її ліжко недоторканне й порожнє. А якось на дорозі Марека виникає незвична дівчина, він щосили намагається відтворити цей мінливий образ. Але раптом пригадує, що дівчина йому знайома. Зринає в пам'яті й кімната, що пропахла медом. А потім Марек почує гірку й водночас солодку історію про Медову бабу, якій просто-таки містично таланило у своїй справі.

А тим часом до роботи Марека виявляє неабияке зацікавлення преса. Однак це не додає зайвих іскорок до його натхнення. Зрадливо підкрадається відчуття поразки. І нарешті воно ще й обростає власними забобонами. Він вже й навчився різних ремесел у тамтешніх людей, які могли б йому згодити згодом. А от мистецька робота не йде...

А потім була буря, після якої Марек прокинувся зовсім іншим. Він відчуває, що став вільним, мов птах. А от і найважчий, найсо-

лодший момент – його роботу побачать. Даремно він так хвилювався. Всі його захоплено вітають. Простягають навіть символічну чарку, в якій причаїлась бджола...

Твір закінчується розкішною метафорою. Митець ковтає напій разом із бджолою. Хоча й боїться, що вона зранить його зсередини. Але ні. «По нутрошах розлилось лагідне тепло. Ніби у ньому задзижчав вулик, повний здорових робітних бджіл».

Здається, така модель світобудови, якою вона є у творі «Медова баба», близька й перекладачу Іванові Яцканину. Творчість, котра виснажує та надихає, кличе в лісові нетрі підсвідомості й залишає наодинці із собою. Розгубленість перед першим кроком, буря, смерч, які обламають у тобі зайві гілки і нарешті сяйво творчості, яке світиться вже ізсередики тебе. Мабуть, тому і сам Іван Яцканин так зачудовано, частуючи нас смачними шматочками, передає цей твір.

«Нехай сумлінний читач притулиться до письма Душана Міколая», – закликає науковець Микола Зимомря. І недаремно. Адже його «Медова баба» – ніби й про мистецьке життя закарпатців, яке теж минає між гір. Хай навіть і в невеличких містах, але ж скільки світла приносять додому закарпатські художники з пленерів. А підсвічує настрої збірки робота скульптора Івана Гарапка «Купальниця», репродукція якої вміщена на обкладинці видання.

Випуск 30 серії «Між Карпатами і Татрами» присвячений творчості польської поезії в перекладі Надії Панчук. Т. Ліхтей у передслові зазначає неабиякий вплив на перекладачку цікавого польського видання «Проект», на який Надія Панчук випадково натрапила в книгозбірні в Ужгороді, де стала працювати. На той час це був яскравий часопис, який долучався до могутньої хвилі шістдесятництва. А вже в 90-х поетесу до польської літератури навірнув вірш Віслави Шимборської, Нобелівської лауреатки. Ну, а потім були жагучі зустрічі з творчістю польських авторів і, власне, переклади.

Відкривається видання перекладами віршів відомого польського письменника Вальдемара Міхальського. Це напрочуд легкі та сповнені свободи поезії, коли можна «помріяти про блакитну дорогу за кермом», хоч «минуле й кружляє як торішній бусол над спаленим».

Наступний момент перекладацтва Надії Панчук – поезія Марії Павликовської-Ясножевської, яка народилася у позаминулому столітті, у 1893 р. А померла у 1945, через місяць після закінчення війни. Короткі вірші поетеси нагадують маленькі віконця, через котрі видно, як «на листі дрімає цвіт, жовтобілий, як слонова кість». У віршах багато густого повітря, яке теж треба перекласти українською. І Надія Панчук робить це напрочуд делікатно, доторком, напівсловом.

Ну, й чи не найсвітлішою сторінкою стали переклади Тадеуша Ружевича, одного з найвідоміших у світі сучасних польських письменників. На поетичних галявинах поета добре і тепло, бо тут ягоди зустрічаєш не рідше, ніж людей. І про вічність, про славу і велич у Т.Ружевича знайдете несподіваний вірш: «Наші пам'ятники будував під землею кріт. Наші пам'ятники мають вигляд диму, ідуть просто в небо». Саме цей дим, що набуває форми слів, з радістю причетності до цього дійства переклала Надія Панчук.

А ось і знаменита Віслава Шимборська. Це поезія часу, розсипаного на години, любого для мурашок і для тих, хто має жити далі. Розгойдані верлібри змінюються канонічним віршем про те, що «доки спаде шкіра, й кістки стануть білі-білі», треба теж жити. Поетичний ландшафт В.Шимборської неоднорідний. Тут і скелястий єрихон, і хвилі напівобіймів, і між ними сон із двома мавпами Брейгеля. І все це перекладачка нанизує на ниточку рідної мови, дослухаючись між рядків, коли «за питанням настає мовчання».

Науковець Микола Зимомря зауважує, що асоціативні зв'язки не порушені в перекладах Надії Панчук, як це деколи відбувається в інших майстрів слова. А от обрамлюють книгу твори скульптора Миколи Рогаля та переклади із поезії В.Шимборської, які Надія Панчук обрала як слова про власну біографію.

33-й випуск серії справді несподіваний і змушує по-доброму посміхнутися читача. Адже це переклад Валерії Юричкової повісті Вікторії Жупан «У пошуках Карамельки». Неабиякої теплоти виданню надають й ілюстрації Яни Штефанкової. Тут багато казкових кімнат, якими водить нас авторка. Повість розпочинається таки зовсім по-закарпатськи. Заробітчанин шукає роботу, а отримує дива. Ні, дива будуть згодом. А поки юнак потрапляє у мертве

місто. Не знаю як кому, а мені це нагадує похмурі дев'яності, та й сьогоднішні часи, коли багато чого вимерло в нашому житті. Ну, а потім все закрутилося вихором. Голуб, який розмовляє. А чому б і ні? У мертвому місті має бути той, хто стереже пам'ять про все, що тут відбувалося. І оця гра в піжмурки з реальністю, коли перемагає правда. Голуб бачить людину чи уявляє? Він зуміє щось згадати? Щось таке дуже-дуже важливе! І таки згадує... про сад.

Ну, а потім сюжет розплітається на таємничі стежки, сповнені терня і затінку, і неодмінно сонця. І тут головне – любити пригоди і вірити у неможливе. Бо все можливе й так із нами відбувається. Тільки якось лінькувато, без захвату. Хтось шукає себе, хтось причини, хтось відповіді. А персонажі повісті мусять знайти Карамельку.

Твір сповнений легким гумором. Так само легко пташки перелітають з гілки на гілку, не ламаючи їх. Так само й книжка не повчальна, без жодного там менторського тону. Це просто пригода, яка трапилася з персонажами, котрі, у свою чергу, просто зобов'язані бути щасливими після всього, що їм вдалося здолати. Треба відзначити також гарну мову авторки, недарма ж вона – випускниця філфаку УжНУ. Вікторія Жупан уміє віднаходити та поєднувати слова так, щоб вони відчувалися природно, були готовими до гри одне з одним, не тільки стилістично, а й часто на граматичному рівні. Тому, як м'ячиком, головні персонажі кидаються одне в одного грайливими слівцями, перевертаючи їх, дивуючись їхній формі.

Дуже захопливими є діалоги, які вибудовує авторка. Вони теж далекі від настановчого тону. Навпаки, сповнені бешкетним гумором, коли крізь гнів одразу може приснути сміх та веселощі. І хепі-енд тут не зовсім казковий, а такий, яким він буває в житті, коли вдається подивитися в дзеркало. І тоді, як у «Алісі з країни чудес», дивуєшся. Як це в дзеркалі ліва рука, коли вона відображає праву. Десь так налаштовує маленьких читачів і авторка. Ні, вона не веде їх до щасливої розв'язки. А навіть залишає на околиці книжки. А якщо тобі невесело, то, здається, ти бачиш примушений погляд авторки: «Усі радіють, а ти тут рюмсаєш». А тоді, коли вам нічого іншого не залишиться, як усміхнутися у відповідь, вона скаже: «Ось тепер уже точно все гаразд».

Один з випусків серії присвячений творчості Христини Керити у перекладах Валерії Юричкової. Ця поезія починалася у 70-ті, коли поетесу підтримали імениті письменники. Але цього виявилось замало, щоб видати першу збірку. Багато хто віднаходив у цих віршах невідповідність чи то добі, чи власним настроям. І якщо книжка Христини Керити мала б з'явитися ще тоді, коли авторка була першокурсницею в УжДУ, то побачила вона світ тільки тоді, коли вона завершувала навчання в університеті.

Але все-одно поетесі судилася щаслива літературна доля. Бо згодом було багато цікавих, сповнених тепла і майстерності, книг. До того ж, сталося так, що саме Христина Керита стала наставником літературної учнівської молоді. Адже очолила літературну студію «Джерело», де творчість юних виходить колективними збірниками. Цікаво, що й до перекладацького проекту «Між Карпатами і Татрами» поетеса має безпосереднє відношення. Уже в першому збірнику серії побачив світ її вірш у перекладі студентки УжНУ Марини Шелемби. До речі, цього осіннього вірша інтерпретувала словацькою й нинішня перекладачка збірки Валерія Юричкова. Тож маємо два різні й несподівані прочитання одного твору.

Недаремно у передмові до цього видання Тетяна Ліхтей зазначає: «Хай збірничок стане вдячним віддачуном Христині Василівні за два десятиліття щирої, безкорисливої підтримки, яка навіть горам допомагає сходитися».

Самі ж вірші поетеси по-щирому горянські. Це не зверхній погляд на людей і події, а саме погляд з вершин, коли забувається все дрібне, а бачиться тільки найважливіше. І хай уже настали «такі часи, що вже не до поезики» й «на людство сумно дивиться генетика», та все ж завжди чутно, як б'ється «велике серце». А на іншій сторінці шумить дощ в Ужгороді. Це місто таке рідне, таке впізнаване, аж до герані на вікні. До мостів, де «у чистій рясі кам'яний Духнович». До «тугих долоньок площ». І звучить легеньке, як осінній дощ, прохання – «нехай душа у тиші відпочине». І благання не розгубити «оте малесеньке слівце».

Особливим боєм пройняті рядки, присвячені чоловікові Василеві Вароді, який рано пішов від нас... Чи не тому повсякчасним

є оте прагненням до тиші, коли «дрімає упокорена стихія». І поезія теж, сповнена динамізму, зламів, вона як «швидка гроза». Але дедалі більше вірші поетеси занурюють у спокій, рівне дихання між «тихим вітром і самотнім небом»...

Власне, цей той спокій, що такий потрібний усім нам зараз, після стількох розломів і соціальних катаклізмів.

Мар'яна Нейметі

PS. Упродовж останніх років серія «Між Карпатами і Татрами» поповнилася ще низкою видань, а саме: поезія Мар'яни Нейметі зазвучала в словацькому перекладі Матея Масарика (Вип.31), лірику Ілони Мейсарош перетлумачила словацькою Ольга Мадяр (Вип.32), Тетяна Ліхтей подарувала маленьким українським читачам повість Петра Карпинського «Тітка Аґата та її котяча сімка» (Вип.35), Олександра Козоріз збагатила українську культуру добірками визначних репрезентантів польської літератури ХХ ст. Леопольда Стаффа, Владислава Броневського, Юліана Тувіма та Константи-Ільдефонса Ґалчинського (Вип.36), лірика Василя Густі зазвучала словацькою завдяки Валерії Юричкової, а сам В.Густі перетлумачив солов'їною словака Любомира Олаха (Вип.37), вибране малої прози Миколи Зимомрі вийшло у світ в словацькому перекладі Михайла Романа (Вип.38). Ці видання ще чекають на докладний фаховий аналіз.

Упорядник

Переклад в центральноевропейському культурному контексті. Madyar Olha, Slivková Ivanna. Preklad v stredoeurópskom kultúrnom kontexte: učebnica s cvičeniami pre ukrajinských študentov. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta, 2021. 222 s.

Війна росії проти України і безвізовий режим спричинили потужну хвилю еміграції українського населення в європейські країни, а також підштовхнули українську молодь до навчання в

закордонних вишах. Чимало наших юних співвітчизників зупинило свій погляд на сусідній Словаччині, обравши для подальших студій передусім східнославацькі університети.

Зрозуміло, що першою перепорою на шляху до оволодіння обраним фахом є мовний бар'єр. Тому таким очікуваним і таким затребуваним став посібник «Preklad v stredoeurópskom kultúrnom kontexte» викладачів філософського факультету Пряшівського університету Ольги Мадяр та Іванни Сливкової.

Видання покликане не тільки допомогти абітурієнтові/студентові якнайшвидше опанувати словацьку мову, але й заглибитися в історію, географію, культуру, політику Словаччини в ширшому, центральноєвропейському, контексті.

Посібник чітко структурований, добре продуманий, його змістове наповнення відповідає усім запитам дня насущного та сучасним суспільно-політичним реаліям. Видання, поза сумнівом, є актуальним, новаторським, модерно креативним, передає дух нашої непростой доби, а отже, буде цікавим не тільки вагантам ХХІ ст., але й будь-кому, спраглому до пізнання нового.

Книжка загалом складається з семи розділів: «Народна культура», «Історія Центральної Європи», «Музика і кіно», «Образотворче мистецтво», «Туризм», «Політика», «Торгівля». Кожен розділ, крім загальної характеристики теми (А) та низки найрізноманітніших завдань до неї (В), містить тексти для порівняльно-зіставного аналізу вже готових перекладів та самостійного перекладу (С), а також українсько-словацький тематичний словничок (D). Ба більше, крім власне тематичного словника, до кожного блоку автори подають основну лексику з теми, найбільш поширені словосполучення чи вислови, фразеологізми, – і все це теж в оригіналі та перекладі українською. Завдання до тем продумані так, що дозволяють не тільки легко засвоювати лексико-граматичний матеріал, але й ненав'язливо збагачуватися все новими й новими відомостями з історії, культури чи суспільно-політичного життя словацького народу.

Особливо хочеться похвалити авторів за підбір текстів як для аналізу перекладів, так і для самостійного перекладу. Допитливий спудей почерпне з них унікальні дані з життя європейського су-

спільства упродовж століть, зануриться у світ яскравих постатей минувшини й сучасності, пізнає непересічні долі вершителів цивілізаційного поступу, ознайомиться з шедеврами європейського мистецтва в галузі літератури, живопису, музики, архітектури..., матиме змогу оцінити блискучі політичні промови відомих ораторів і под. Можемо констатувати, що посібник «Переклад в центральноєвропейському культурному контексті» акумулював у собі все те найвагоміше, найбільш ціннісне, що науково-творчо презентує національну своєрідність кожного європейського народу, передусім, звичайно ж, словаків та українців.

Відрядно, що Ольга Мадяр та Іванна Сливкова, добираючи текстовий матеріал, не оминули увагою і Закарпаття, жителі якого століттями входили зі словаками до одних і тих самих державних утворень, а відтак мають з ними спільний історичний і духовний досвід («Закарпатський музей народної архітектури і побуту – один із найцікавіших скансенів України», с. 15 – 16; «Закарпаття у міжвоєнний період», с.45 – 46; «Нова межа українського кіно», с.81 – 82; «Сакральний живопис Йосипа Бокшая у храмах нижнього Земплина», с.113 – 116; «Енді Воргол. Музей русина у Словаччині. Острівець поп-арту», с.116 – 117 та ін.).

Багатий список використаної літератури, інтернетджерел засвідчує копітку і системну роботу над посібником. Шкода, однак, що авторки-упорядниці в доборі основних тем для розгляду вирішили зупинитися на «щасливій сімці». Напевно повважали, що розділ «Художня література» з її жанровим розмаїттям заслуговує на окремий посібник. Що і бажаємо успішно реалізувати цього обдарованому науково-педагогічному тандему в недалекому майбутньому.

Тетяна Ліхтей

ХРОНІКА

ВШАНУВАННЯ В ЧЕХІЇ ТА УКРАЇНІ 1100 РОКІВ З ДНЯ МУЧЕНИЦЬКОЇ СМЕРТІ СВ.ЛЮДМИЛИ

Свята Людмила, яка жила на межі ІХ–Х ст., була дружиною князя Борживоя з династії Пршемисловичів. Князь Боржвой став першим історично задокументованим чеським правителем і поклав початок формуванню державності. З утвердженням влади Борживоя, який прийняв хрещення з рук святого Методія, завершуються міфічні припущення щодо минулого чеського народу. Палкою прихильницею християнської релігії була і св.Людмила. Вона активно сприяла її поширенню, славилася добротою й справедливістю, допомагала бідним. Однак у благочестиве життя княгині втрутилася політика, через яку в ніч з 15 на 16 вересня 921 р. її задушили на городищі Тетін. Убивці використали для розправи чи то мотузку, чи то шаль, яка згодом стала символом св.Людмили. Саме за цією шаллю можна легко впізнати її постать на старовинних панно із зображенням чеських святих.

Отже, у вересні 2021 р. минуло вже 1100 літ з часу мученицької смерті св. Людмили. З цієї нагоди в Чехії відбулося чимало акцій, до організації яких долучилися органи влади, католицька церква, наукові установи, засоби масової інформації, міста, музеї, музичні заклади, громадські об'єднання. Активність проявила й громада села Тетін. У 2015 р. тут постало товариство «Св.Людмила 1100» (*Svatá Ludmila 1100*), яке очолив староста цього населеного пункту *Мартін Грдлічка*. Воно зайнялося популяризацією ідеї вшанування 1100-річчя смерті св.Людмили та проведення у зв'язку з цим низки заходів як на національному, так і на міжнародному рівнях. Асоціація розгорнула діяльність, спрямовану на те, щоб поєднати місця пам'яті, пов'язані з цією подвижницею християнства (і не тільки) в Чехії, але й за її межами. Крім того, учасники товариства прагнуть піклуватися про спадщину св.Людмили, її збереження та популяризацію серед широкого загалу. Свою місію

вони здійснюють, вдаючись до культурної, соціальної, професійної та духовної праці, як-от паломництва до місць пам'яті св. Людмили, видання публікацій та проведення виставок.

В рамках відзначення 1100-ліття з дня трагічної смерті св. Людмили в Чеській Республіці було здійснено кілька знакових акцій: організовано національне паломництво в Тетін, відслужено урочисту мессу в базиліці св. Їржі у Празі, виконано ораторію «Свята Людмила» Антоніна Дворжака в соборі св. Віта, влаштовано тематичні виставки в Сенаті парламенту Чеської Республіки і под. У 2020–2021 роках вийшли друком дві фундаментальні публікації, у яких життя св. Людмили висвітлюється в культурно-релігійному контексті тієї доби²⁴. Вони є своєрідним підсумком тривалих студій про св. Людмилу. Упродовж 26–27 травня 2021 р. в Карловому університеті в Празі тривали засідання представницької міжнародної конференції на тему «Свята Людмила. Жінки в християнізації Центральної Європи».

Вшанування ювілейного року пам'яті св. Людмили навіть поширилося далеко за межі Чеської Республіки. Відрадно відзначити, що Україна теж долучилася до відзначення цієї дати. У березні 2019 р. у Києві відбулася зустріч Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України *Епіфанія Думенка* з чеською делегацією на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом Чеської Республіки в Україні *Радеком Матулою*. До складу делегації входили також *Давид Машек* – радник-посланник посольства, *Мартін Грдлічка* – староста с. Тетін й очільник Товариства «Свята Людмила 1100 років», а також *Мирослава Яничатова* – менеджер проектів цієї організації. Крім іншого, на цій зустрічі обговорювалося й питання відзначення 1100-ліття з дня мученицької смерті св. Людмили.

З 14 вересня по 5 жовтня 2021 р. на території Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві проходила вулична виставка «Княгиня Свята Людмила». А 20 жовтня 2021 р. така ж ви-

---

24 Izdný Jakob a kol. Ludmila: kněžna a světiice. Praha: NLN, 2020 514 s. Svátá Ludmila: žena na rozhraní věků / Jan Mařík, Martin Musflek, Petr Sommer (eds.). Praha, 2021. 378 s.

ставка відкрилася й у Львові. Відтак 20 листопада 2021 р. в Україні було проведено міжнародну наукову конференцію «Роль святих жінок в поширенні християнства: До 1100-річчя з дня мученицької кончини в Тетіні святої Людмили, княгині Чеської (†921)». До організації форуму долучилися Київська православна богословська академія Православної церкви України, Київська Трьохсвятительська духовна семінарія Української Греко-Католицької Церкви, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, Товариство «Свята Людмила 1100 років», Національний заповідник «Софія Київська» Міністерства культури України, Спільнота «Подружні зустрічі УГКЦ». Захід відбувся під егідою предстоятеля Української Православної Церкви Митрополита Київського і всієї України Епіфанія Думенка та верховного архиєпископа Києво-Галицького, Отця і Глави Української Греко-Католицької Церкви Святослава Шевчука і за сприяння Посольства Чеської Республіки в Україні.

На початку конференції, що проходила онлайн, прозвучали привітання митрополита Київського і всієї України, предстоятеля Української Православної Церкви, доктора богословських наук, професора *Епіфанія Думенка* (записане на відео) та Верховного архиєпископа Києво-Галицького, Отця і Глави Української Греко-Католицької Церкви *Святослава Шевчука*, яке зачитав ліцензіат богословських наук, ректор Київської Трьохсвятительської духовної семінарії Української Греко-Католицької Церкви, протоієрей *Петро Жук*. З напутнім словом до учасників звернувся також директор Інституту українського археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України доктор історичних наук *Георгій Папакін*.

В рамках пленарного засідання було заслухано доповіді голови товариства «Свята Людмила 1100 років» *Мартіна Грдлічки* («Introduction of the Association of St.Ludmila 1000»), чеського вченого *Якуба Іздни*, PhD («Ludmila between East and West»), кандидата історичних наук, доцента, завідувача кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби *Ужгородського національного університету Ігоря Ліхтея* («Роль князівського подружжя Борживоя та Людмили у поширенні християнства в Чесь-

кій державі»), кандидата історичних наук, доцента кафедри історії слов'ян Київського національного університету імені Тараса Шевченка *Світлани Мотрук* («Культ святих Людмили та Вацлава в Чехії: релігійний, політичний, соціальний аспекти») та доктора церковно-історичних наук, професора, проректора з наукової роботи Київської православної богословської академії, протоієрея *Віталія Клоса* («Єдність християнських витоків України і Чехії в контексті місійних подорожей святих братів Кирила і Мефодія учителів слов'янських»).

Відтак роботу конференції було продовжено на трьох секційних засіданнях: 1) «Святі жінки в історії християнства» (модератор – *Дмитро Гордієнко*, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України; провідний науковий співробітник Національного заповідника «Софія Київська»); 2) «Жінки-подвижниці в історії християнства» (модератор – с. *Христофора, СНДМ (Мирослава Буштин)*, ліцензіат з педагогічних наук, магістр з релігійних наук, викладачка Київської Трьохсвятительської духовної семінарії УГКЦ); 3) «Образ жінки в сакральному мистецтві» (модератор – *Павло Ямчук*, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва, академік НАН ВО України).

На засіданні першої секції свої доповіді виголосили *Галина Теслюк*, кандидатка наук з богослов'я, доцентка кафедри біблійних наук філософсько-богословського факультету Українського католицького університету («Фива, Прискилла, Юнія: роль жінок в місійній діяльності ранньохристиянських спільнот»), *Надія Руско*, докторка філософії з релігієзнавства, доцентка кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу («Роль новозавітних жінок у поширенні християнства та їх роль у суспільному житті»), *Дмитро Гордієнко* («Рівноапостольні Олена та Константин: становлення культу парних святих в політичній теології Середньовіччя»), протоієрей *Михайл Йосифчук*, кандидат наук з богослів'я, настоятель парафії Ікони Божої Матері «Утамує моя печалі» в м. Києві, («Свята рів-

ноапостольна Ольга: аналіз державного статусу та її впливу на поширення християнства»), *Геннадій Виноградов*, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпровського гуманітарного університету («Княгиня Ольга: приклад і прецедент концептуального збагачення місіонерської складової рівноапостольного чину святості»), *Олена Ясинецька*, кандидатка історичних наук, завідувачка сектору міжнародного співробітництва Національного заповідника «Софія Київська» («Святі жінки – символ європейського християнства в родоводі нащадків Володимира Великого»), *Шандор Фйольдварі*, PhD, науковий співробітник Дебреценського Університету, Угорщина («Жінки православного походження в династії Арпадів угорського королівства») та ін.

В ході роботи другої і третьої секції з доповідями виступили *с. Христофора (Мирослава Буштин)*, СНДМ («Місійне служіння Блаженної Йосафати (Михайлини Гордашевської (1969–1991) та продовження її виховної місії у діяльності сестер Згромадження служебниць Непорочної Діви Марії в Україні періоду незалежності (1991–2021)»), *Світлана Шуміло*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка («Прп. Катерина Ліснинська та новий тип жіночого монастиря на початку ХХ ст»), *Ірина Преловська*, доктор історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, м. Київ, доктор церковно-історичних наук, професор Київської православної богословської академії та *Степан Старовецький*, магістр філософії, студент Київської православної богословської академії («Місія християнки в ХХІ столітті: біблійний аспект»), *Павло Ямчук* («Українське православ'я в трансцендентальному вимірові та осмислення ролі святих жінок у вітчизняній христоцентрично-софійній традиції»), *Віталій Крутий*, директор Комунального закладу «Менський краєзнавчий музей ім. В. Ф. Покотила» Менської міської ради Чернігівської області («Домницька чудотворна ікона Божої Матері»), *Ольга Перепелюк*, доктор філософії (історія та археологія), викладач кафедри істо-

рії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини («Жінка в церковному хорі: історія та традиція») та ін.

Вшанування 1100 років з дня мученицької кончини св. Людмили засвідчило, що культ цієї ревної послідовниці Христа поширився далеко за межами Чехії. А її прикладом, очевидно, надихалося чимало жінок, які витривали в християнській вірі й були піднесені до лику святих.

Ігор Ліхтей

ВІДЗНАЧЕННЯ 100-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ З ЧАСУ ЗАСНУВАННЯ МОНАСТИРЯ СЕСТЕР ЧИНУ СВ.ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО (ЧСВВ) НА ЗАКАРПАТТІ

Перші жіночі чернечі обителі, в яких монахині жили, керуючись Правилами св. Василя Великого, постали в Україні ще в добу Середньовіччя. У тривалій історії Чину сестер василіянок траплялися як сприятливі моменти для активізації їхньої християнської місії, так і періоди, коли черниці зазнавали гонінь з боку світських можновладців. Особливо гірка доля спіткала сестер василіянок на тих українських теренах, які опинилися під владою росії. За правління Катерини II (1762 – 1796) там було закрито більшість василіянських жіночих монастирів, а решту остаточно ліквідовано в роки царювання Миколи II (1825 – 1855). Трохи кращою була ситуація в Галичині, яка тоді належала до Австрійської монархії Габсбургів. Щоправда, внаслідок реформи імператора Йосифа II (1780 – 1790) тут теж було заборонено чимало монастирів. Однак кілька жіночих василіянських осередків збереглося і вони досить плідно діяли аж до кінця Другої світової війни. Ці чернечі обителі існували в таких містах, як Яворів, Львів і Станіславів (нині Івано-Франківськ), а також у селі Словіта. Черниці не лише займалися вихованням і навчанням дітей та молоді, але й засновували нові жіночі монастирі василіянського Чину: 1911 р. – у Сполучених Штатах Америки (США), а 1915 р. – у місті Крижевці (нині Хорватія).

Питання про організацію на Закарпатті обителі сестер василіянок постало на порядку денному восени 1921 р. Саме тоді активізувалися перемовини між монастирем сестер ЧСВВ у Станіславові та духовними і світськими особами в Ужгороді, прихильними до ідеї поширити їхню діяльність на теренах Закарпаття. Як відомо, в той час наш край під назвою Підкарпатська Русь входив до складу новоствореної Чехословацької Республіки. Офіційне запрошення для сестер василіянок підписав 10 жовтня 1921 року канонік Мукачівської греко-католицької єпархії о.Петро Гебей. Настоятелька монастиря в Станіславові, мати ігуменя Агнета Ценкнер, погодилася відрядити до Ужгорода двох сестер,

щоб вони ознайомилися із ситуацією на місці. Вже наприкінці листопада 1921 р. сестри василіянки Магдалина Гуменюк та Ірена Олексюк прибули до Ужгорода і провели успішні перемовини з компетентними особами щодо поширення Чину сестер св.Василія Великого на території Підкарпатської Русі.

В Ужгороді Магдалина Гуменюк та Ірена Олексюк знайшли підтримку в особі о.Василія Такача, а також о.Августина Волошина та його родини. Невдовзі процес заснування жіночого василіянського монастиря в Ужгороді було юридично завершено. Рішення Консисторії, оформлене у вигляді витягу з протоколу, посередництвом о.А.Волошина було передано очільникові Шкільного відділу Йозефові Пешеківі. Шкільний відділ знаходився в структурі Цивільного управління, створеного восени 1919 р. для адміністративного керівництва Підкарпатською Руссю. Спеціальної установи для церковних справ у краї не існувало, а питаннями культу опікувався саме Шкільний відділ. У цьому документі констатувалося, що єпископська Консисторія засновує на території Мукачівської Єпархії Чин сестер св. Василія Великого. Першою ігуменею було призначено сестру Магдалину Гуменюк, а її помічницею – Ірену Олексюк. Витяг з протоколу в Шкільному відділі було зареєстровано 31 грудня 1921 р. і того ж таки дня Й.Пешек відреагував на це рішення, видавши відповідне розпорядження, в якому зазначалося, що він узяв до відома створення в Ужгороді монастиря сестер василіянок Мукачівської єпархії та проголошує його юридичною особою. Тож саме 31 грудня 1921 року вважається датою заснування чернечої обителі сестер Чину св.Василія Великого на Закарпатті.

Згодом на Підкарпатську Русь прибуло вже 5 сестер василіянок. Щоправда, в Ужгороді їм доводилося долати різні труднощі і навіть на деякий час перебратися до Пряшева. Там, власне, й розпочалася їхня подвижницька праця. Згодом троє сестер, серед них і Магдалина Гуменюк, все-таки повернулися до Ужгорода і стали розбудовувати тут чернечу обитель, яка розросталася досить швидко. Станом на 1934 рік в Ужгородському монастирі перебувало 38 черниць, більшість із яких були уродженками краю. Загалом внесок цих подвижниць у духовне та культурно-просвіт-

ницьке життя краю важко переоцінити. Вони утримували дитячі садки, сиротинець та інтернат для дівчат, опікувалися їхнім вихованням та навчанням.

Політичні зміни кінця 30-х років ХХ ст. безпосередньо торкнулися й василіянського монастиря. Після Віденського арбітражу 1938 р. багато сестер покинуло Ужгород. Три з них перебралися у Меджилабірці (Східна Словаччина) і там навчали дітей у школах слову Божому. Чимало василіянок поїхало до Хуста, однак після окупації Карпатської України теж покинули наш край. Сім черниць, серед них і Магдалина Гуменюк, прибули до Пряшева. Відтак на заклик о.Августина Волошина деякі з них поїхали до Праги, куди було перенесено й сиротинець. Після арешту в травні 1945 р. о.А.Волошина майже всі вони повернулися до Пряшева, де якийсь час продовжували свою діяльність. Згодом чехословацька тоталітарна влада ліквідувала Пряшівський монастир, розігнала і сестер василіянок. Те ж саме сталося і з василіянками, які в 1939 р. залишилися на Закарпатті. Невдовзі після того, як радянські війська у жовтні 1944 р. зайняли територію краю, василіянкам заборонили працювати в школах. А в 1949 р. монастир було націоналізовано, сестер вигнано, інтернати, дитячі садки та сиротинець відібрано. Сестри були змушені виконувати свої обітницькі підпільно.

З відновленням Україною незалежності спостерігається й відродження діяльності монахинь василіянок. Нині на Закарпатті існують 3 монастирі сестер Чину св.Василія Великого (в Ужгороді, Мукачеві, Хусті) та 1 місійна станиця (в Перечині). Сестри й надалі активно провадять у краї свою духовно-просвітницьку місію. З нагоди сторіччя заснування першого жіночого василіянського монастиря 22 грудня 2021 р., у день Непорочного зачаття Пресвятої Богородиці, в новозведеній обителі сестер св.Василія Великого в Ужгороді (тоді його настоятелькою була *Августина Зейкан*) пройшла архієрейська богослужба, яку провів владика *Ніл Лушак*. Відтак в Ужгородській греко-католицькій богословській академії ім. Блаженного Теодора Ромжі відбулася наукова конференція, присвячена цій визначній події. В заході взяли участь духовні отці, сестри василіянки з монастирів Закарпаття та Галичини разом з протоігуменею матір'ю *Данілою Винник*, монахи фран-

цисканці, науковці Ужгородського національного університету, студенти академії та небайдужі миряни. Модератором заходу був завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби Ужгородського національного університету доцент *Ігор Ліхтей*.

З гратуляцією до присутніх звернувся єпископ *Ніл Луцак*, який, крім іншого, зауважив, що 2021 рік був щедрим на ювілеї в історії Мукачівської греко-католицької єпархії. Це, передусім, 375-ліття з часу укладення Ужгородської Унії та 250-річчя з моменту канонізації Мукачівської єпархії. Також було відзначено століття від Дня народження двох єпископів, які вже відійшли у Вічність, але за життя були прикладом чеснот для вірників. Ідеться про ювілеї Івана Маргітича, народного єпископа, як його називали, та Івана Семедія, який виводив Греко-католицьку церкву з підпілля. У 2021 р. дві важливі події, наголосив кир *Ніл Луцак*, також відсвяткувала василіянська родина. Так, отці василіяни відзначали сторіччя з часу проведення реформи свого Чину, яка стала великим поштовхом для духовного розвитку нашого краю. І сьогодні своєрідним вінцем усіх цих торжеств є прихід сестер ЧСВВ до Мукачівської єпархії. Владика також підкреслив, що сестри василіянки є Великим Божим даром, до війни вони працювали в лікарнях, опікувалися сиротинцями. Це справді були жінки з палким серцем. Зовсім не випадково, що саме в День Непорочного Зачаття ми відзначаємо цей ювілей, бо сестри василіянки – гідні доньки Пресвятої Діви Марії. Для нас ця подія є поштовхом на майбутнє: ми як єпархіальне духовенство маємо намагатися поширювати василіянську харизму серед нашої молоді й нашого народу, адже Мукачівська єпархія багато чим завдячує якраз василіянській родині. На Чернечій горі в Мукачеві зароджувалася єпархія, з допомогою отців василіян приймалася унія. На завершення Владика *Ніл* висловив захоплення, що нині за присутності багатьох сестер василіянок можемо в науковому плані простежувати історію розвитку їхнього Чину в Мукачівській єпархії.

Після єпископа *Ніла* учасників заходу привітала мати *Даниїла Винник*, протоігуменя сестер василіянок провінції Пресвятої Тройці в Україні. Вона, зокрема, зацентувала, що яскравим

уособленням історії діяльності василянок на Закарпатті є по-стать сестри Ольги Ладжун. Жінка народилася в 1919 р., а коли їй виповнилося 5 літ, то потрапила до сиротинця, який заснували в Ужгороді сестри василянки, а відтак стала черницею. Тож сестра Ольга Ладжун є живою історією ЧСВВ на Закарпатті. Зараз вона проживає у василянському монастирі в Хусті. На початку 20-х років ХХ ст. служіння сестер василянок на Закарпатті було вкрай необхідним, тож вони відгукнулися на запрошення, прийшли в цей край і донині тут служать, У 2021 р. сестри василянки також відзначили низку ювілеїв: 400-річчя з часу заснування монастиря в Яворові, що на Львівщині, та 70-ліття централізації василянських монастирів в одну Генеральну управу в Римі. Не-вдовзі сестри з Яворова заснували монастирі у США та в Польщі. У 1922 р. василянки, які приїхали до Ужгорода у зв'язку з певни-ми історичними обставинами, були змушені поїхати до Пряшева, тож на черзі відзначення 100-ліття приходу сестер василянок до Словаччини. Упродовж столітньої історії, як наголосила мати *Даниїла*, сестрам на Закарпатті доводилося пережити чимало, на-віть служити у підпіллі, але їхня історія ніколи не переривалася. За цим усім стоїть Божа слава, Божий промисел, тому сьогодні, підсумувала мати *Даниїла*, для нас також день вдячності Богу за його ласки, за його дари, за його опіку.

Відтак із науковими доповідями виступили доц. *Ігор Ліхтей* («Тернистий шлях сестер василянок до утвердження в Мукачів-ській єпархії»), к.і.н., доц. кафедри модерної історії України та зарубіжних країн *Віктор Кічера* («Харитативна та освітня діяль-ність сестер василянок у Мукачівській єпархії в 20 – 30-ті роки ХХ ст.») та к.і.н., викладачка семінарії оо Василян у смт Брюхови-чі с.*Дарія Турків*, ЧСВВ («З історії монастиря сестер василянок в Ужгороді у 30 – 40-ві роки ХХ ст.»). В результаті, було висвітлено основні віхи діяльності сестер василянок на Закарпатті. Так, *І. Лі-хтей* простежив процес заснування і становлення чернечої оби-тели в Ужгороді, зацентрувавши при цьому на ролі капітули Му-качівської єпархії та монастиря сестер василянок у Станіславові; доц. *В.Кічера* розглянув діяльність василянок на ниві освіти краю та охарактеризував їхню опіку над сиротами; сестра *Дарія Турків*,

крім іншого, звернула увагу на життєвий шлях та монастирський провід першої настоятельки обителі сестер ЧСВВ в Ужгороді ігумені Магдалини Гуменюк.

До проведення заходу активно долучилися також ректор Ужгородської греко-католицької богословської академії ім. Блаженного Теодора Ромжі *о.Петро Береш* та ігуменя *Августина Зейкан*. Святування відбувалося напередодні Різдва, тож завершилося колядуванням.

Лейтмотивом наукового дискурсу стали слова апостола Павла – «вірою й витривалістю успадковують обітницю». Вони символізують подвижницьку місію сестер василіянок.

Ігор Ліхтей

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Андрусяк Ярослав Ярославович** – кандидат історичних наук, доцент, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доцент кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби.

2. **Бердар Яна Петрівна** – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», аспірантка кафедри модерної історії України та зарубіжних країн.

3. **Ліхтей Ігор Михайлович** – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби, координатор Центру історичних студій з богемістики і словакістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

4. **Ліхтей Тетяна Василівна** – кандидат філологічних наук, доцент, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доцент кафедри словацької філології.

5. **Нейметі Мар'яна Іванівна** – член Національної Спілки письменників України, поетка і публіцистка.

6. **Пеняк Павло Степанович** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України.

7. **Рачкулинець Владислав Анатолійович** – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», аспірант кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби.

I-90 **Історичний часопис з богемістики і словакістики** / Міністерство освіти і науки України; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Центр історичних студій з богемістики і словакістики; Комісія істориків України і Словаччини; [редкол.: І.М.Ліхтей (відповідальний редактор), Г.В.Боряк, С.В.Віднянський, Л. Harbuľová, М. Domenová, V. Doubek, P. Kónya, P. Švorc, M. Šmigel', Я.І.Товтин та ін.; упоряд. І.М.Ліхтей]. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2022–2023. Вип. 9. Словаки, чехи й українці в контексті історії та культури. 104 с.

ISBN 978-617-8276-40-9

Дев'ятий випуск «Історичного часопису з богемістики і словакістики» продовжує розвивати тему українсько-чесько-словацьких взаємин у суспільно-культурному дискурсі. Основну увагу в цьому числі видання зацентровано на дослідженні чеської ренесансної музики, а також на вивченні актуальних проблем історії й культури Словаччини та України ХХ – перших десятиліть ХХІ ст.

Для науковців, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться світовою історичною спадщиною.

УДК 94(477.87)

Наукове видання

ІСТОРИЧНИЙ ЧАСОПИС З БОГЕМІСТИКИ І СЛОВАКІСТИКИ: СЛОВАКИ, ЧЕХИ Й УКРАЇНЦІ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Випуск 9

Дизайн обкладинки – Рената Кокіна

Комп'ютерне верстання – Андріяна Дербак

Автор логотипу видання – Надія Пономаренко,

заслужений художник України

В оформленні використано зображення св.Людми з «Вотивного образу Яна Очка з Влашима» (чеськ. *Votivní obraz Jana Očka z Vlašimi*).

1371 р. Національна галерея в Празі. Автор невідомий.

Підписано до друку 28.08.2023. Формат 60х84/16. Папір офсет. Друк цифровий. Гарнітура Cambria. Ум. друк. арк. 6,0 Тираж 50 прим. Замов. № 112К.

Виготовлено та видруковано у ТОВ «РІК-У»:

88000, м. Ужгород, вул. Карпатської України, print@rik.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5040 від 21 січня 2016 р.